

BUDAPEST

A VÁROSLAKÓK FOLYÓIRATA

2016/8

Sebestyén László felvétele

TARTALOM

◀ Kastély Rákos mezején	2
<i>Buza Péter</i>	
ÖTVEN ÉV	
Tudok egy olyan mozit, hogy valami csuda!	6
<i>Elek Lenke</i>	
KERTVENDÉGLŐK DÉLBUDÁN	
◀ Farkasrét – Vidám kerthelyiségek a temető körül	8
<i>Szántó András</i>	
Az agostyánok pesti palotája	11
<i>Holló Szilvia Andrea</i>	
ÉJSZAKA	
◀ Bugyilopás	12
<i>Horváth Júlia Borbála</i>	
TERESEDÉS	
Iránymutatás	16
<i>Csontó Sándor</i>	
Simplicissimus Budapestje	18
Műterem közösségi szemlélettel	20
<i>Somogyi Krisztina</i>	
FÉNYÍRDA	
Író-olvasó találkozó	24
◀ Az eltévedt kötöderek	25
<i>Tóth Vilmos</i>	
NEKÜNK HARANGOZTAK	
A pesti szlovákok harangja	26
<i>Bajkó Ferenc</i>	
Závada Péter: Budapesmód	28
Górcső és tágasság, jutalomjáték formájában	28
<i>Török András</i>	
◀ Foltos nyakorján és a többiek	30
Modigliani	30
Törek Ferenc alkalmazott grafikái	30
Gyógyír házaspároknak	31
<i>Zappe László</i>	
ÉTKEZÉSI ÍRÓ	
◀ És végül	32
<i>Jolsvai András</i>	

BUDAPEST, mint minden nagyváros: bonyolult organizmus. Lapunk első oldalán hagyományosan a problémákat szoktuk sorolni. Most néhány kedvező tendenciáról, jó hírről oszthatunk meg néhány gondolatot. Örülni is kell néha, nem csak folyton aggódni!

Nyilvánvaló például, hogy Budapest lopakodó árszínvonal-növekedése folytatódik a világ jó-módú, sokat utazó polgárai között. A mi városunkról egyre-másra jelennek meg anynyira túlzó vélemények a világlapok utazási rovataiban, hogy egy realista budapesti patrióta nem tehet mást, mint hogy belepirul a dologba. Óvjuk attól olvasóinkat, hogy az internet ilyen-olyan zugaiban szerkesztett listákat túlon túl komolyan vegyék – különösen akkor nem, ha Budapest dobogós helyet ér el a legélhetőbb, legszebb, stb. városok listáján. Mert az élmézőnyhöz még aligha tartozunk. A világ figyelmét mindenestre felkeltettük.

A külföldiek előtti népszerűség és a budapestiek városszeretete között valószínűleg erős a korreláció. A minap Simplicissimus azt említette a Törzsasztalnál (a Spinoza Házban, minden hónap első keddjén fél hétkor, ahol egyébként minden kedves olvasót szívesen látunk) hogy amikor ő gyerek volt, a bélyeggyűjtés, a sakk és a rádióamatőrség volt a legmenőbb hobby.

Aztán azon kezdtünk vitatkozni, hogy lehet-e, hogy az egyik új, ezek helyére lépő mánia a város tüzetesebb ismerete. A városi séták rohamos terjedése az egyetemisták és más fiatal felnőttek közötti keresletre épül. E fiatalok jelentős része nem Budapesten született – ők valószínűleg szomjaznak a régi Budapestről szóló tudást. Elég csak Térey János, a Debrecenből elszármazott író összes műveit és a Magyar Narancsban megjelenő szakkikkeit említeni. A Fortepan csodálatos budapesti képeit pikk-pakk megjejtő fórumozók között sem mindenki Budapesten született. Az őshonos városlakók becsületére legyen mondva, hogy többségük befogadó hajlamú. Elmúltak már azok az idők, amikor a hatvanas évek közepén Complicatus megmosolyogta vidékről frissen felkerült évfolyamtársát, aki nem értette, hogy mi az a Gerbeaud és hol van az Andrassy út – hiszen Vörösmarty és Népköztársaság útja van kiírva...

Ha valaki többet tud Budapest múltjáról, akkor nagy valószínűséggel jobban is fogja szeretni. A Facebookon egyre szaporodnak a „Csak a szépre emlékezem”, az „Ez vagy az a negyedik régi képek” típusú oldalak. Egyre népszerűbbek, egyre többen szólnak hozzá, egyre többen veszik elő és posztolják saját képeiket. Kialakult az a helyzet, hogy Budapest fényképekben rögzített múltjának feltárásában a közpénzen fenntartott közgyűjtemények helyett a civilek és az amatőrök járnak elől. Egyre kevésbé volt tartható az a helyzet, hogy a nagy múzeumok fényképkeincsei alig kerülnek ki az internetre. Július elején Veszprémben a könyvtáros vándorgyűlésen robbant a bomba: ezentúl nem így lesz...

A Hungaricana portál már egy éve indult, de, gondolom, nem tetszettek hallani róla. A főváros energikus, nyilvánosságihívó levéltár-igazgatója és – ahogy a bemutatón elhangzott – „állandó tettestársa”, az Országgyűlési Könyvtár menedzser-típusú igazgatója szemlátomást megelégtelték azt, hogy az utóbbi évtizedben az állami intézményekbe digitalizálás céljára beleöntött milliárdoknak szinte semmi eredménye nem lett. Ezért, összefogva az Arcanum nevű digitalizáló cég nagy képzelőerejű tulajdonos-igazgatójával, alulról építkezve, szinte hónapok alatt létrehoztak egy új platformot, a Közgyűjteményi portált. A „közgyűjtemény”, ugye, a múzeumok, könyvtárak és levéltárak együttes neve. Ahogy a bemutatón is elhangzott, a felhasználót igencsak kevésbé érdekli, hogy egy írásos dokumentum, tárgy vagy kép hol, milyen gyűjteményben található meg. Ő csak meg akarja találni, lehetőleg azonnal és nagy felbontásban. Sőt, le is akarja tölteni. Sőt-sőt mindezt ingyen akarja.

Na, mármint, a Hungaricana minderre nem képes, de mégis igen sokra használható. Talán a Strukturált Szénakazal lehetne a jó megnevezése. Összegereblyézték a már létező digitalizált tartalmakat, amelyeket nagyrészt az NKA finanszírozott. A most bejelentett Képcsarnok-modulban az érdeklődő képes egyetlen felületen, villámgyorsan keresni, rálehet a vágyott kincsre. Ha a kép a Fővárosi Levéltár tulajdona, akkor azonnal le lehet tölteni, a program azonban többnyire az illető gyűjtemény honlapjára irányítja a keresgélőt. Például a Fortepan oldalára, ahonnan ingyen le lehet tölteni bármit. A honlap jól áttekinthető. A „maradibb” közgyűjteményeknek levelet kell írni, engedélyt kell írni, fizetni kell, de meg lehet találni kincseiket – és ez óriási előrelépés.

Néhány nappal később a legnagyobb általános portálon megjelent egy ismertető, amely akkora kedvet csinált a Hungaricana Képcsarnokához, hogy alig bírták a szerverek, akadózni kezdett a működés. „Még hogy az embereket nem érdekli a múlt!” – kommentálta a jelenséget a Nagy Budapest Törzsasztal levelezőlistáján egy fővárosi főkönyvtáros, a Hungaricana-együttműködés szürke eminenciása.

Mindez öröndetes, de csak az étvágyunkat növeli. Még többet akarunk tudni a múltadról, BUDAPEST

BUDAPEST

a városlakók folyóirata

Pro Cultura Urbis díj 2007

XXXIX. évfolyam, 8. szám
megjelenik minden hónap 15-én

Alapítva: 1945

I–III. évfolyam: 1945–1947
szerkesztő:

Némethy Károly, Lestyán Sándor
IV–XXVI. évfolyam, 1966–1988
szerkesztő:

Mesterházi Lajos, Fekete Gyula,
Vargha Balázs, Jávör Ottó, Szabó János

Főszerkesztő:
Buza Péter

E szám szerkesztője:
Csontó Sándor

Olvasószerkesztő:
Saly Noémi

Szerkesztőbizottság:
**Angelus Róbert, Buza Péter,
Csontó Sándor, Hidvégi Violetta,
Kirschner Péter, Mezei Gábor,
N. Kósa Judit, Saly Noémi,
Sándor P. Tibor (archív fotó),
Sebestyén László (fotó),
Török András (Simplicissimus Budapestje),
Zeke Gyula**

Facebook oldalunk szerkesztője:
Vadász Ágnes

A szerkesztés műhelye
a Nagy Budapest Törzsasztal

A szerkesztőség levelezési címe:
1054 Budapest, Honvéd utca 3.
E-mail: budapestfolyoirat@summa-artium.hu
Honlap: www.budapestfolyoirat.hu

Kiadja
Summa Artium Nonprofit Kft.
Felelős kiadó: Török András
1054 Budapest, Honvéd utca 3.
Telefon: 318-3938, fax: 318-3938

Lapigazgató
Szűcs Andrea

A BUDAPEST partnere
a Városháza Kiadó
Kiadóvezető: Csomós Miklós
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
1088 Budapest, Szabó Ervin tér 1.
Telefon: 411-5000

Terjesztés:
HÍRVILÁG Press Kft.
Telefon és fax: 411-0491
hirvilag.press@hirvilagpress.com

A folyóirat megjelenését az NKA támogatja

Tördelés:
Görög Gábor

Nyomdai munka:
Pharma Press® Kft.
1037 Budapest, Vörösvári út 119-121.
telefon: 577-6300, fax: 323-0103

ISSN: 1785-590x
Nyilvántartási szám: 2.2.4/237/2004

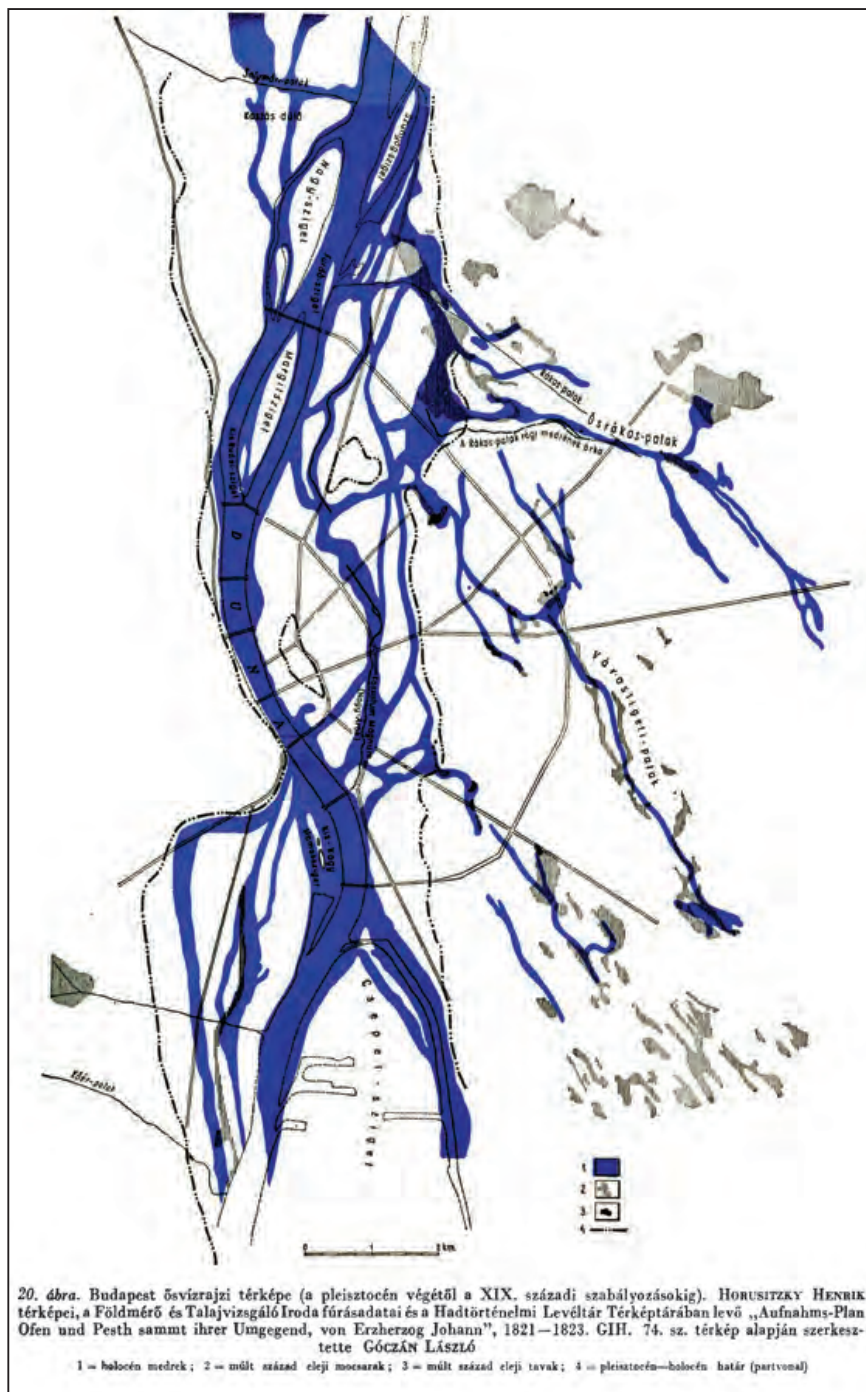
A borítón:
Tudok egy olyan mozt, hogy valami csuda!
(6. oldal)

A hátsó borítón:
Képslap reklám 1929-ből.

Kastély Rákos mezején

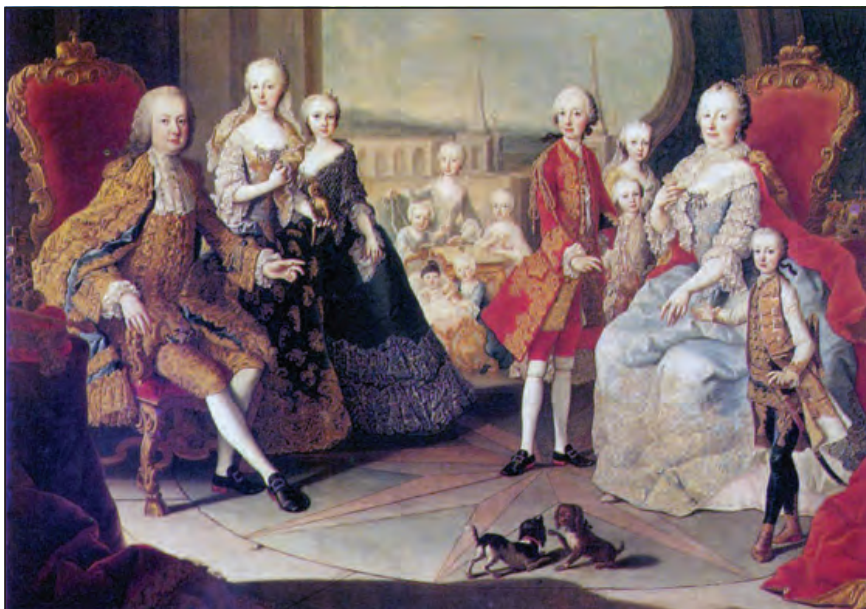
Buza Péter

Sok száz éve adós a történelmi irodalom Rákos mezeje határvonalainak kitűzésével. Ahhoz képest, hogy milyen fontos szerepet játszott egészen a 18. század végéig az ország, a nemzet történetében, ez bizony nehezen elfogadható. Az ok azonban egyszerű. Középkori térkép Pest határáról nem létezik. S amikor az írásos források olyan eseményekről mesélnek, amelyek itt zajlottak le, a helyszín pontos azonosítására – megelégedve a puszta megnevezéssel – nem tesznek kísérletet. Pedig itt állt Mátyás vadászkastélya! És romjain itt magadok az egyetemi Fűvészkert főépülete. Az egyetlen ma is álló korai barokk világi építmény Pest városában.

Nem kérdés: Rákos mezeje a Rákos partok és a város közötti sík terület. Az is ismert tény, hogy a patak – olykor folyó – hajdan nem a mai medervonalát követve ölelte körül Pestet. Hogy a torkolatánál kezdjük középkori helyzetének a leírását, a Duna akkor még a maiénál keletebbre fekvő főmedrét nagyjából az Óbudai sziget déli csücske magasságában érte el. Innen visszafelé sorolva pozíciója állomásait: északról megkerülte az Ökördűlőt (nettó árterület a későbbi Városliget), követte a Róbert Károly majd a Hungária körút vonalát, hogy aztán szűkülő kanyart véve – valahol félúton a Baross és az Üllői út között –, átszelje a Kerepesi úti temető területét, nagyjából az Orczy térnél érve el egy újabb, a városhoz közelebb eső és szélesebb Duna-ágot. Amely végül az anyafolyóhoz valahol a Boráros tér alatt futott be. Ne hallgassuk el, még ennél is cifrább a dolog. Volt ugyanis az Ős-Rákosnak két régebbi medre is. Kelet felé mutat az egyik. Forrásvidékét Felső-rákoson, a Kerepesi út és Keresztúri út találkozási pontjánál kell keresnünk. Egy másik ág pedig a Kőbánya-Kispest vasútállomás tájékáról indulva (a városrész neve Kúttó!), áthaladva a Városligeten (ezért Városligeti-pataként is megnevezik olykor) fut bele az elsőként leírt, mondjuk úgy: főágba.

Rákos mezejének zuglói szakasza mocsaras árterület. S részben az Erzsébet- s Józsefváros területén fekvő része is (ezért kellett annak idején a Keleti pályaudvar csarnokát a kivitelező Gregersen cégnek hatalmas s mélyre nyúló vörösfenyő cölöpökre építenie). A terepviszonyok az Orczy térnél váltanak. Az Orczy és a Haller út vonalán (Rákos-ároknek hívják árulkodó módon ezt a határárkot a régi források) a régi partok partjának terepszintje magasabban van jó néhány méterrel, mint például a zuglói. Köszönhetően a Kőbánya alatti mészkoréteg itt lankásan ellaposodó, de még kitartó elhelyezkedésének.

Mária Terézia és Ferenc császár gyermekeikkel. II. József tárcsászárként utazott először Pestre, hogy megtekintse a hadgyakorlatot Rákos mezején. Barth metszete 1830 körül készült, még nem áll a keleti főfal előtti rizalit. Látszik viszont a terep dombjával nagyrészt takarva a Szeleczy kastély eredeti pincelejárata.

Ha tehát olyan szegmensét keressük ennek a tekintélyes területnek, ahol értelmes terepe jelölhető ki seregléseknek, katonai gyakorlatoknak, igen valószínűnek látszik, hogy amikor a középkorban s az után is száz évekig Rákos mezejéről beszélnek a történelmi források, a mai közterület elnevezésekkel a Körút, a Népszínház utca, Fiumei út, Orczy út, Haller utca közrefogta területre gondolnak, gondoltak. Vagyis Mátyás vadaskertjének feltételezett területére (ld. BUDAPEST 2016/5.)

Királyok vendégségben

Mária Terézia magyar királynő, s férje, Ferenc császár (a német-római birodalomé) 1751 augusztusában látogatott Magyarországra. Változatos programjukról a Wienerisches Diarium című bécsi újság (a mai Wiener Zeitung jogfolytonos elődje) számolt be igen részletesen. Zoltán József A Barokk Pest-Buda élete című remek kötetében az ott s akkor megjelent több mint fél tucat terjedelmes közleményre alapozva idézi fel a történeteket. Többek között hírül adva, hogy Liechtenstein (József Vencel) főherceg (1696–1772), aki a királyi csapatokat az idő tájt vezényelte, már másnapra, augusztus 5-ére katonai szemlét szervezett őfelségeik számára.

Természetesen Rákos mezejére. A hajnali misét követően hajtottak ki a magas vendégek a seregek gyakorlatozásának helyszínére, hogy gyönyörködjenek a csapatok „alig leírható szépsége és teljesítménye” láttán. Ezt követően pedig a herceg (főhad) szállásán: „a Szelicsi-kertben” (!) vettek részt a tiszteletükre adott fényes ebéd.

Az itt „bécsi dialektusban” felbukkanó „Szelicsi-kert” kizárólag Szeleczy Mártoné lehetett (ld. már hivatkozott májusi számunkban megjelent írást), a trakta helyszíne pedig kastélyának földszinti (vagy emeleti) terme. Azé a házé, amelyben most a Fűvészkeret igazgatóságának adminisztrációja végzi napi teendőit.

Augusztus 9-én újabb hadgyakorlat megtekintésére indult a királynő és a császár. Ezen a napon sem maradt el az ünnepi ebéd. Melyet követően a királyné kegyesen oda nyilatkozott, hogy rendkívül megvan elégedve az itteni szolgálatkészséggel, a rendezéssel, az egészséges levegővel, és a jó vízzel! Ez utóbbi utalást a város írott történelméje is megőrizte, bár kissé torzult formában. Azt rögzítve, hogy amikor Mária Terézia Pest-Budán járt, mindig az Illés-kút vizét kérte – és élvezhette. Budán. De nem ott lakott, hanem Pesten. A Károlyi-palota helyén álló egri püspöki vendégházban.

Augusztus 12-én ismét hadgyakorlat zajlik Rákoson. Ezúttal díszfelvonulással, s most: búcsúlakomával. Őfelségeik ugyanis másnap készültek hazautazni Bécsbe.

Mária Terézia felséges fia, II. József, előbb mint társuralkodó, 1768-ban, 1773-ban, aztán, trónra lépése évében, 1780-ban (azaz mindösszesen három alkalommal) szintén megsemmisítette a tiszteletére rendezett hadgyakorlatot Rákos mezején. Alvinczy József, Magyarország főhadikormányzója vezényli akkor a csapatfelvonulást, főhadiszállása ismét a Szeleczy-kastély.

Mert Rákos mezején – rögzítsük a következtetést – ez a ház volt az egyetlen

olyan épület (az északról délre tartó íven belül, amit a régi Rákos vízfolyása rajzol ki), amelyet alkalmasnak gondolhatunk a fentebb emlegetett fejedelmi személyek méltó fogadására. Még egyszerűbben: nem volt soha sehol ebben a körökben másik. Ráadásul Pesten ez az egyetlen még ma is álló, jó részben barokként megmaradt igényes polgári épület. Olyan, amely az 1700-as évek elején épült. Ilyen sincs több.

Három építési periódus

A legkorábbi térkép, amelyen Szeleczy kertjének határvonala s házának négyszöge megjelenik, 1775-ben kelt. Balla Antal húsz évvel későbbi kataszteri földabroszán az épület hiteles alaprajza is látható. Nyugati falán nyílt erkélyes bejárata (ami azt valószínűsíti, hogy emeletes volt). Jól látszik a kerítés is a telek körül. Kapuja nagyjából a mai Szigony utca torkolatánál (attól kevéssel a Nagyvárad tér felé) nyílt.

Mentényi Klára elemzésében (Budapest, Botanikus Kert, volt Festetics-villa. Építéstörténeti összefoglaló, 2005 – a tanulmány a régóta tervezett rekonstrukcióhoz készült) feltételezi, hogy ennek a Szeleczy-féle kastélynak jó néhány részletét Festetics Antal, aki 1798-ban vette meg a házat, változatlanul megtartotta. Ilyen elemek többek között a ház központi tengelyének vonalához igazodó boltíves pince, a földszint kertre nyíló, középső, fiókos dongaboltozatos terme („A középső szoba jól látható módon [...] széles nyitott ívvel nézett a kertre [Sala Terrana]”). Az ettől a helyiségtől délre eső teknőboltozatos szobát szintén a Szeleczy korszakhoz kapcsolja Mentényi.

Egy korábbi falkutatás során ebben a középső teremben, annak falán freskó (s szekko) díszítőfestés került elő. Mintegy a kert folytatásaként növényekkel, többek

A Városháza Kiadó új könyvsorozatát indít TITKOS BUDAPEST címmel. Augusztus 20-án jelenik meg az első kötet, Buza Péter Bandusia forrása című, gazdagon illusztrált munkája. Annak 25. évfordulóján, hogy a szerző és a Meteor Búvárklub csapata 1991-ben, az ünnepélyes átadással sikeresen befejezte az Illés-kút legendás kútházának teljes rekonstrukcióját. Könyve nem csak a forrás és Mátyás vadaskertjének kutatásának történetével ismert meg, de áttekinti Rákos mezejének történelmét is. A régi Pestnek a körút, az Üllői út, az Orczy út, a Fiumei út és a Népszínház utca határolta területe minden fontos titkát.

A Szeleczy pince (az átjárótól balra fekszik) és az épület legrégebbi, pinceággá alakított szakaszának közös fogadóptója, szemben velünk a boltíves fogadóter 1800-as évek elején épített fala: áttörése mögött jól látszik az első periódus kváderfala, egy középkorinak feltételezett kváder közfal

között szőlőfürtökkel díszítette a falat az egykori építető. A legfrissebb szondázás – amit a véletlen tett lehetővé az emeleten – arról árulkodik, hogy ott is volt barokk freskódísz. Ami egy időben készült a földszintivel. Újabb bizonyítékeként annak, hogy emeletes házként lakta, használta a 18. század első harmadától – 1720–30 között épülhetett – báró Szeleczy. A földszinti, sajnos csak szondázó jellegű falkutatást végző Gyöppös Miklós feltételezi, hogy ez a díszítőfestés mindkét termet beborította.

Míndez azt is valószínűsíti, hogy sokkal több okkal nevezhetjük a ma itt álló és a műemlékes szakirodalomban „Festetics vadászkastélyként” emlegetett fűvészkerti központi épületet nem így, hanem Szeleczy-kastélynak. Új gazdája csupán némi homlokzatátalakítással, majd az 1830-as években a hangsúlyos középrizalit (s benne a reprezentatív csigalépcsőtér) hozzáépítésével járult hozzá mai képeinek kialakulásához.

A művészettörténeti szakirodalom, elsősorban Zádor Anna publikált kutatásaira alapozva, ma azt vallja, hogy az itt álló, 1802–3-ban (fel- és át-) épült vadászkastélyt Pollack Mihály tervezte, akinek ifjan ez volt az egyik első jelentős pesti munkája. Nos, a fenti adatok egyértelművé teszik, hogy Pollacknak nem sok köze lehetett ehhez a házhoz. Csak a mai keleti homlokzat képét uraló középrizalitot kapcsolhatjuk Festetics tulajdonlásához. A báró örök-

A téglával javított ősi kváderfal a Festetics kialakította új pinceágban

sei (Szeleczy Márton 1747-ben halt meg) a barokk házat jó karban tartották, talán ők maguk is használták az épületet, hogy időnként bizonyíthatóan átengedjék a Rákos mezején zajló hadgyakorlatokra kilátogató királyi személyek meg a kíséretük számára.

Mint arról a többször hivatkozott májusi cikkemben beszámoltam, a Meteor Búvárklub Horváth Győző vezette csapata támogatásával nagyjából egy esztendeje falkutatás jellegű feltáró munkákat végeztünk az egyetemi Fűvészkert igazgatósági épületében. Gyakorlatilag kizárólag annak a főpince melletti régi pince(?)ágában, a kastély legrégebben épült részében.

Régészeti módszerek alkalmazására nem volt jogosultságunk. A jó hír az, hogy az épület s az intézmény gazdája, az ELTE, alapozva az itt leírtakra, érdemesnek látja s tervezi is, hogy ezeket a módszereket is bevetve tovább vizsgálja a ház építet múltját.

A régészen a sor

Bontást s komolyabb, a régészeti rétegeket is érintő feltárást nem végeztünk, de már a siett réteg eltávolítása, a falkutatás mértékét meg nem haladó kisebb beavatkozások (és az épület leírásának adatai) is egyértelműen bizonyítják, hogy a háznak nem két, hanem három építési periódusát különböztethetjük meg. Kettőt ismerünk. Szeleczyét és Festeticsét. (Volt ugyan egy újabb is, 1848-ban költözött be ide az egyetem botanikus kertje, de a házon csak jelentéktelen átalakításokat végeztek.)

A régi folyóág medrének szintjére alapozták az itt álló első épületet. A dúcolás felett a Szeleczy kastély alapteste látszik. Homokkal töltötték fel 1730 körül a romok közötti teret. Ez a képlet a homok eltávolítása után vált világossá

Szeleczy épületének szerves és fontos része volt a hatalmas, az épület közepe alatt fekvő pince, amelynek lejárata a Barth metsetzen (forrás: Fővárosi Képtár – Kiscelli Múzeum) jól látható módon, a ház keleti homlokzatán nyílt. Innen valószínűleg falépcső vezetett abba a fogadóterbe, amelyből egy barokk kőkeretes ajtón át lehetett belépni magába a pincébe. Ma ebbe a fogadóterbe torkollik az eddig tárgyalt egyik építési periódushoz sem kapcsolható régi pince(?)ág. Ennek eredeti bejárata(?) a régi keleti főfalon nyílt. Kiszöbe a mai terepszint alatt mintegy három méterrel azonosítható.

Ezt az ágot tulajdonképpen Festetics alakította át pincévé (ezért a kérdőjelek), amikor a keleti homlokzaton nyíló pincelejárathoz felépítette a hangsúlyos középrizalitot a lépcsőzettel, amely új bejáratot nyitott a nagypincéhez, annak középvonalán. S annak ellenére, hogy így alakította át a megközelítés épített irányát, az itt talált, durván megbontott keleti főfal vagy annak alapjául szolgáló nyílást bejáratá rendezte át (azaz a pincekomplexumnak a lépcsőtérből az alapfalon is keletkezett bejárata). Ezzel egy menetben az itt talált régi falat téglapótlással kijavította, azzal párhuzamosan falat emelt, boltozatot alakított ki az addig felül nyitott falköz felett, s a fogadóter átalakításával ezt a traktust is bekapcsolta a pincerendszerbe.

Hogy ez és ekkor történt, azt bizonyítják a javításra és az áttörés kifizetésére hasz-

Az első periódusból megőrzött, pinceággá alakított tér déli határoló falánál jól látszik a tiszta kváderfalazás

nált téglák, azok bélyegei. Ilyenek csak a 18. század végétől voltak forgalomban, vagyis ezt a „rendezést” kizárólag Festetics hajthatta végre. (A keleti főfal áttörését később – ezt megint a téglabélyegeg árulják el – a rizalit lépcsődobja felőli oldalon, 1848 után, már a fűvészkeri korszakban zárták le.)

Ha ebben a legrégebbi, mára pincének használt ágban alaposan körülnézünk, rendre megtaláljuk az első építési periódus (vagyis a Festetics-Szeleczky előtti harmadik) megmaradt elemeit, részleteit. Bizonyítékokat arra nézve, hogy Szeleczky Mátyás vadászkastélyának romjaira alapozta a maga házát. Ennek az egykori „királyi kéjlaknak”

(ez egy 17. század végi, 1695-ben kelt városi iratnak a szóhasználata) a romjai ugyanis még a 17–18. század fordulóján is látszóttak, s ha ezt az évszámot Szeleczky házának építése évkörével összevetjük, kiderül, alig emberöltőnyi a távolság a kettő között.

Négy, félreérthetetlenül ehhez az első építési periódushoz köthető elemet találunk (csupán abban a szűk térben, ami a rendelkezésünkre állt, és nem alkalmazva régészeti módszereket!). Először is az utólag, a Festetics korszakban rendbe tett áttörést a keleti főfalon (vagy annak alaptestén). Aztán a ma pinceággént működő építési elem déli kváderkő falát, amit

tégla és vakolat felhordással tett rendbe Festetics építőmestere. Harmadikként a Szeleczky lejárát és ennek a pinceágnak a közös fogadótere nyugati téglafala mögött feltárt, folytatás nélkül maradt (talán közfal lehetett? fölé nem építettek) másfél méter magas kváderfalat. Végül a keleti fal alapját, amelyet az áttöréstől északra találtunk meg, s amelyet egy-másfél méter magasságig folyami homokkal töltöttek fel, hogy felette alapozzák meg a Szeleczky-házat.

Ha ezeket az elemeket együtt nézzük, a kép, ami kirajzolódik, azt mutatja, hogy a keleti főfal eredeti alapozása (amit – nagyon mélyen van, több mint három méterre a terepszinttől – az első építési periódushoz kapcsolhatunk), a későbbi pinceág déli fala, a lejárati fogadóter mögötti kváderfal még állt, amikor Szeleczky építkezni kezdett. Kissé az akkori (azóta legfeljebb fél métert változott terepszint) fölé emelkedve. Az így mutatkozó teret az 1720–30 közötti építkezéskor homokkal töltötték fel, az egykori alapszinthez képest mintegy másfél méterrel magasabban határozva meg a barokk kastély alapozását. Innen indították az új falakat, erre a szintre építették rá (nagyjából fél méteres masszív rétegben) a földszinti traktust – s persze, közvetve, az emeletit.

A történelmi adatok és a behatóan alig nevezhető falkutatás újabb bizonyítékokkal támasztják alá a hipotézist: itt állt Mátyás király elveszett pesti vadászkastélya. A régészek a sor, hogy még biztosabbak lehessünk a feltételezés igazságában. ●

Szeretettel hívjuk a PÁRJÁT RITKÍTÓ ESEMÉNYRE

augusztus 21-én, vasárnap, délután 5 órától Illés kútjához, a Ludovika téren, a múzeum udvarára.

Ünnepi az alkalom. Negyedszázada, 1991 augusztusában adtuk át a városnak a pesti szerbek legendás búcsújáró helyét, a néhány évvel korábban feltárt történelmi forrás rekonstruált kútházát.

Ortodox szentelési szertartás, szerb tánc és zene, étel-ital PESTEN!

Fellép a Tabán szerb néptáncgyűttes, Wertetics Slobodan és zenekara, megszentelt kojivót, kalácsot és többféle ízesítésű bureket kínálunk.

Százhusz évnyi szünet után először kerül a kóstoló poharába az újjászületett budai vörösbor. Ez lesz Kadarka alapú cuvée-nk, az ANNO premierje (akinek ízlik, palackozva is vehet belőle).

ÖTVEN ÉV

Tudok egy olyan mozit, hogy valami csuda!

Elek Lenke

A magyar hangosfilm fekete-fehér korszakában még nem találták fel a kertmozit. A II. világháború után évtizedekig nagyon népszerű volt, később leszoktunk róla, egyes vélemények szerint ma reneszánszát éli. Igaz, mostanában egy szűkebb kör látogatja e műfaj 21. századi válfajait. De mi történt e több mint egy évszázad alatt?

forrás: fortepan

Azt talán kevesen tudják, hogy az első magyarországi mozis próbálkozások még szabadtéren zajlottak. Az első filmvetítés Budapesten a Váci utcában történt, egy ház falán láthattak a szerencsés kevesek – és csak egyszer – pár percnyi filmjelenetet, még a 19. században. A századfordulón a sátmozzik korszaka jött el, ahogyan az *Pongrácz Erzsébet* kis könyvéből megtudható. *Narten* úr hűtött-fűtött(!) sátra hol Budán bukkant elő a semmiből, hol a Teleki tér közönségét szórakoztatta. *Zeller Mátyas* is a sátmozizban látott fantáziát: ő a Városmajorban és az akkori Bomba (ma Batthyány) téren állította fel a szállítható mozgót.

Sátrak után fényes paloták

Az 1900-as évek a filmgyártás hódító évtizedei. Egyre fényesebb, elegánsabb paloták váltják fel, főleg a húszas-harmincas években,

a kávéházi vetítőtermet. Némely filmszínház már azzal is eldicsekedhet, hogy a nagy nyári hőség idején el lehet húzni a tetőt, hogy beáramoljon a friss levegő. A kertmozi igazi reneszánszát a II. világháború és a rendszer-váltás közötti évtizedekben élte Magyarországon. A nyarak időjárása még kiszámítható volt, a naponta többször lezúduló monszunesők és tornádószerű felhőtölcsérek a távoli kontinenseken maradtak, a kertmozi olcsó beruházásnak és szolid népi szórakozásnak számított, amit mindenki megengedhetett magának. Megbocsátották, ha elcsattant egy csók, – hány forró nyári szerelem szövődött itt! – de lehetett családias hangulatban, ott-honról hozott rántott húsos szendvicset is majszolni. Közben pedig kellemes szél fújdogált, ellentétben a zárt termek fülledtségével, mert ne feledjük, akkor még nem ismerték a légkondicionálást.

És reszketett a Hold

A szűnyoggal nem sokat törődtünk, vittük magunkkal a pokrócot, akárcsak a hatvanas években a Feneketlen-tó melletti Parkszínpadra, ahol először énekelt el *Németh Lehel* a Reszket a Hold a tó vizén-t, és nem is lódított, mert a Hold fénye tényleg reszketett és ott locsogott-csobbant-fecsegett körülöttünk a víz is.

Az ötvenes-hatvanas-hetvenes években élték virágkorukat ezek az egyszerű létesítmények, a régi budapesti mozik jegyzékében több mint kéttucatnyit számoltam össze. Minden területben működött legalább egy, hiszen sok volt még a beépítetlen telek, a sebtiben rendbe hozott grund, nem kellett az üres placcok a parkolóknak, mert autó is alig gurult az utakon. Ki emlékszik már a Felszabadulás, a Szabadság, az Engels, az Erkel, a Rózsavölgyi vagy a Vörösmarty kertmoziira? A nevekből többnyire kiderül, mikor leshettük tücsökciripelés közben a vetítővásznakat. Sokszor persze nem is a műsor volt a fontos, hanem a program, a társaság, a romantika, a kis-és „szabadosabb” viselkedés reménye, a mozi utáni andalgás haza. A később megjelenő autós mozi nálunk valahogy nem lett sikertörténet. Az akkori Magyarországot és az ötvenes-hatvanas évek Amerikáját ebből a szempontból sem lehetett összehasonlítani.

Szedánok és Trabantok

Ahogy a később forgatott nosztalgiafilmekben, úgy történt a távoli, amerikai valóságban is: a kacsafarkas séróra zselézett amerikai fiúk (lásd: Grease) és a lófarkas lányok (oh, Sandy...) hatalmas püderkék szedánok komfortos ülésein enydegtek... De hát hol lehetett akkor egy magyar srácnak ilyen autója – hiszen még az apja Trabantját sem nagyon kérhette kölcsön.

forrás: fortepan

forrás: fortepan

Kevés volt nálunk az autó, ha meg már volt, inkább indult vele mindenki a Balatonra. Érdekes módon vidéken – Szentendrén, Ráckeven, a magyar tenger partján és olykor egészen kis településeken is – nagyobb sikere volt az autósmoziknak, mint Budapesten. Ma is léteznek állítólag itt-ott autósmozik, de a szokások mások. Némelyek állítólag kis széken, a kocsik mellett ülve fogyasztják el otthonról hozott vacsorájukat. A járó motor és a légkondi persze luxus, márpedig az utastér nagyon be tud fűlledni.

Más volt a hangulata annak a kevés számú autósmozinak, ami működött, mint a kertmozinak. Utóbbi helyen gyakoriak voltak a potyanézók. A bátrabbak a Városmajori Kertmozihoz vagy más, viszonylag beépített helyen, közeli fákon csücsülve, erkélyről, kukkereket a színházkedvelő szülőktől elcsenve nézték *Alain Delon* világítóan kék szemét, no meg a kalandjait.

A rendszerváltás után hirtelen minden veszteséggé vált, megszűnt a mozik többsége, és velük együtt a kertmozik is, hogy aztán rá 20–30 évre kiderüljön, mégis van kereslet erre a szórakozási formára, csak másképp.

Vízparton, háztetőn és bazárban

A mai kertmozi ugyanis más, mint a régi volt, miért is lenne ugyanolyan. Egészen eltérőek a helyszínek is: némelyik pláza vagy romkocsmák mellett működik, van, amelyik golfnyán vagy újabban éppen a Várkert Bazárban – olvasom, hogy lesz Várkert Mozi a Szárazárokban. Mások az attrakciók, a hívószavak is. Némelyik ingyenes, van amelyik popcornnal és bérelhető pokróccal kerül nem kevés forintba, a másik piknikosárral csábít, a harmadik ritkán látott művészfilmmel, a negyedik a tuti biztos *Leonardo DiCaprio*-val és A nagy Gatsbyvel, az ötödik Lizával, a rókatündérrel és az ő abszurd japán énekes-szerelmével.

A Margitszigeten mindig működött kertmozi, a mai Holdudvar névre hallgat. (Idén

már nem működik – *a szerk.*) Évről évre itt voltak láthatók a Francia Intézet nyári premier filmvetítései.

Izgalmas, hogy – amint hirdetik – az egyik filmklubban bónuszként az este mozijához illő koktéllal volt a gratis welcome drink. Igazi újdonságnak számít a tetőterazon való filmvetítés, mint a jobb sorsra érdemes Corvin áruház tetején. Persze snassz is lenne magyarul hívni, ezért Budapest Rooftop Cinema a neve – jegyezte meg fanyarul az egyik ismerősöm, aki egyébként törzsvendég itt, amióta csak működik a hely. Márpedig a Corvin-tetőn nemcsak kocsma zajong meg hangszerek zörögnek, de előfordult már jótékonyági használtruha-cserebere, lemezbörze és még ki tudja mi.

Filmszlágerektől a klasszikusokig

Idén az Amerikai szépség című 1999-es filmmel nyitottak. A mozi ettől a szezontól már a Paramount Channel gondozásában várja a nézőket, és ennek a csatornának az alkotásait láthatjuk keddenként. A budapesti MOMKult a régi kertmozi hangulatát szeretné megidézni programjaival. Kedvezőtlen időjárás esetén a filmeket fedett helyszínen vetítik, a kezdési időpont 21 óra. Bevált filmszlágereket lehet majd itt megtekinteni.

A Kosztolányi Dezső téri Tranzit Art Café teraszán is zajlanak majd vetítések. A program tartalmaz gyerekfilmeket és klasszikusokat a 60-as, 70-es évekből, de a *Woody Allen*-rajongóknak is kedvez a műsor, hiszen a rendező számos alkotását műsorra tűzik.

Mindez ma a színhagyomány helyett a közösségi média révén terjed, akárcsak a többi szabadtéri mozi esetében. Ott lehet nyomon követni azt is, éppen hányan tervezik arra az estére éppen itt a filmnézést, nem árt hát igyekezni. Ahol ingyenes a belépés, ott vagy van regisztráció vagy nincs, a helyfoglalás érkezési sorrendben történik, kezdés sötétedéskor.

Elsősorban kultfilmeket lehet tehát moslanság szabadtéren nézni, van, amit már

láttunk sokszor, mint a Vicky Christina Barcelonát, de nem baj, hátha kimaradt valakinek. Többnyire szokott lenni valami kiegészítő attrakció is, performance vagy hasonló. Sokan emlegetik, amikor például a Wall Street farkasa alatt pénz hullott alá, a Van valami furcsa és megmagyarázhatatlan előtt pedig közönségtalálkozót szerveztek.

A sejtelmes Pagonyban és a Kobuciban

A kertmozi mai változata tehát létezik, mégis ahány ismerősömet megkérdeztem, mikor nézett utoljára szabad téren filmet, hosszan gondolkodott és azt mondta, talán 20 éve. Ezek szerint ez eléggé réteg- és korfüggő lett, főleg a fiatalok fedezik fel, közülük is az értelmiségiek, akik valami általuk soha nem tapasztalt retró érzésre vágyanak. Jellemző, hogy nincs tévéjük, mert utálják a bugyuta és egyre ordenárébb valóságshow-kat, de ügyesen rátalálnak az olyan eldugott helyekre, mint például a Zichy Udvar Kobuci kertje vagy a Pagony, amely a Gellért fürdő volt gyerekmedencés kertjében üzemel. (sajnos filmvetítés idén már nincs – *a szerk.*). De ilyen a Fellini Kertmozi is, a Rómain. Ez talán a leghangulatosabb mind közül – vízpart, nyugágyak, nyugalom, jó filmek. Az persze már 21. századi attitűd, ha valaki a kertmozihoz is végig a telefonján csüng, vagy meccset, netán olimpiai sportközvetítést néz, de olyat is láttam, hogy egy másik filmet. Ez az igazi kritika!

Röpke közvélemény-kutatásom szerint főleg a romkocsmák látogatóköre ismeri újabban a szabadtéri mozikat, amelyek többnyire ideiglenesen és olykor kiszámíthatatlanul működnek, nem árt tehát előbb Google-ra, Facebookra és GPS-re kapcsolni, és csak az okostelefonálás után megküzdeni a szunyogokkal.

Mert talán ez az egyetlen, ami változatlan maradt. ●

KERTVENDÉGLŐK DÉLBUDÁN

Farkasrét – Vidám kerthelyiségek a temető körül

Szántó András

A sírkert a szomorúság és a bánat helyszíne, nyilván ez ugrik be mindenkinek a Farkasrét hallatán is. Pedig nagyon sok szenzációs kerthelyiség működött a környezetében 70–100 évvel ezelőtt, melyekből ugyanott és ugyanazon a néven a Búfelejtő vendéglő maradt meg a legtovább, a főbejáratnál szemben.

Rögtön a kertvendéglő-szemle elején egy kis kiigazítás: a Németvölgyi út 136. alatti Búfelejtő helyén ma már a Jardinette étterem

van. A történetükben, igaz, csak a korábbi elődöt – a Szürke Csacsit – említik, de legálább „vendéglátnak”.

Valószínűleg nem sok temető van a világon, ahol ilyen direkt nevű kocsmá várja a gyásznépet – pedig kocsmá, étterem szinte mindenütt működik. (A családunk csongrádi ágában is bevett szokás volt a tor: egy szeretett barát vagy rokon temetése után összegyűltünk valakinél, ahol napok óta készített ételek, sütemények és persze italok vártak.)

A vendéglőt 1900 körül alapították, Szürke Csacsi néven, mivel itt pihentek meg a Duna-vízét áruló sváb fuvarosok: tőlük vették a hegyi vízszállítók a vizet, megtöltve a szamaraik két oldalán lógó puttonyokat. Csak 1950-ben gondolta az új állami vállalat embere, hogy stílszerűbb lenne Búfelejtőnek hívni – és ez a név azután megragadt 2001-ig. Ekkor vette át egy új tulajdonos és nevezte el Jardinette-nek. Dr. Kálmán Péter ötven évet töltött a magyar vendéglátásban, számos nagyhírű és nevű éttermet vezetett, többek között a Kis Royalt Budán. A hetvenes években a Palace Szállót irányította, később több mint húsz éven át a Hotel Olympia igazgatója volt a Normafánál.

A fülemülefészek kerthelyisége (képeslap, 1936 körül)

Kolling Oszkár vendéglője (képeslap, 1939)

Fülemülefűttyös nyári helyek

Vendéglátási emléktúránk következő helyszínein sajnos nem csak a hangulatot temették el, de a hajdani kertvendéglőket is. Ez lenne a temető kisugárzása?! A temetővel szemben például egy másik hely is létezett: Kolling Oszkár saját nevét viselő vendéglője. Az emeletes épület 100 személy befogadására is alkalmas volt, nyáron a kertben ennél jóval többen elértek. A konyhát a feleség, Hoffmann Róza vezette, de lányuk is segítkezett a kiszolgálásban. Kolling úr elismert polgár volt, az adókerület vezetőségébe is beválasztották. Nyugdíjasként írással foglalkozott, egyik megjelent könyve A Losonczy-Bánffy család története. A háború után, 1975–77 között a vendéglő helyén épült fel a Mindenszentek plébániatemplom.

Királyné vendéglő (képeslap, 1939)

Lejjebb, a Németvölgyi út 114. alatt volt egy nagyszerű halászkert: a „Fülemülefészek”. Sajnos nem sikerült kiderítenem, hogy milyen kapcsolat van a halak és a fülemülék között, de híres halászléje miatt sokan keresték fel a kertet. Az „előkelő közönség” minden nap hangulatos zenét is talált a vendéglőben, mely egyébként télen is nyitva tartott. Ha ez is megérte a tulajdonosnak, akkor biztosan tényleg kitűnő volt a halászlé. Például 1942. december 16-án végzős edzők és tornatanárok találkozója zajlott itt: „A szép T. F. élet emlékére! A szakvizsga napján!” – olvasható az egyik képeslap hátán, és persze sok-sok aláírás tanúsítja a jó hangulatot.

Szamárfogattal a terített asztalig

A temető fölötti domboldalon is volt egy kellemes kirándulóhely, amelyet már csak gyalog lehetett megközelíteni a villamos végállomásától, megkerülve a temetőt. László Zsigmond vendéglője a mai Fodor utca vagy a Rác Aladár út táján lehetett. A vendéglőben nem csak az étel, a bor és

László Zsigmond vendéglője (képeslap, 1908 körül)

a sör volt csábító, hanem a csodás panoráma is az egész hatalmas völgyre.

A hajdani Sasadi úton is szinte egymást érték a jó kertvendéglők, például a Királyné a 72. szám alatt (majd egy átszámozás után a 172-ben). Remek kilátással, elismert jó konyhával, cigányzenével és tekepályával várta a közönségét, és ők is az 59-es villamos végállomásához közelinek hirdették magukat, ahogyan a budapesti Pipacs étterem és bár nyári vendéglője is, a Sasadi út 190-ben, „közvetlen az 59-es villamos végállomásánál”.

A temető sarkától kb. 20 perc sétára, a Torbágyi út 37-ben volt a legendás „Szerelem bolondjai” kertvendéglő, bár még ők is úgy hirdették magukat, hogy „az 59-es villamos végállomás”. A gyalogolni nem akarókat számárfogat vitte el a vendéglőig, ahol bizonyos *Tóth néni* főzte a nagyszerű pörkölteket, túrós csuszát és más ételeket. Sőt a városi korhelyek már kora reggel betérhettek virslire, sörre és más „gábelfrüstük”-re. *Tóth néni* férje, a vendéglős, hajdan az Első Magyar Részvénytársaság alkalmazottja volt, az ott össze-

gyűjtött pénzből nyitották a Farkasvölgy egyik legnépszerűbb vendéglőjét.

A Szerelem bolondjai hírnevét nagyban elősegítette *Jókai Mór* azonos című regényével, ahol azt írta, hogy: „Azt is kevesen tudják, hol van a Farkasvölgy, a kis házat még kevesebben látták valaha, pedig az gyönyörű hely egy remetének, vagy egy pár szerelmesnek.” Ezt a néhány sort mindenütt kiírták *Tóth Pista* bácsiék, ahol a vendéglőjük csak szóba került – a kert-helyiség falától a képeslapok hátoldaláig.

Ördögrom csárda

Ugyancsak rendes gyaloglásra esett a villamos végállomásától a környék talán legtovább működő kerthelyisége. Az én fiatal(abb) koromban sokszor kirándultunk erre felé – akkor még a 8-as autóbussz végállomásától indulva mentünk át Budakeszire – gyönyörű erdőn át, az atomkutató mellett, a faluszéli kármentős kocsmához érkezve. Ezen a kiránduláson akkor még turistaházak is voltak és „éltek”, de az Ördögromot már csak „ördög romnak” nevezhettük. Pedig biztos vagyok abban, hogy ma is vonzaná az embereket, ha vonzó tudna lenni...

Mi volt az a hajdani sárm, amiért sokan vállalkoztak a kirándulásra? (Igaz, ezt a szót általában férfiakra-nőkre alkalmazzuk, és azt jelenti, hogy: „kellem, bájosság, csáberő, báj, vonzerő, szépség, kisugárzás”). Nos, ezek a szinonimák *Krúdynál* egy kerthelyiség bemutatását is jelenthetik.)

Biztosan nem véletlen a későbbi magas vendéglátási színvonal tekintetében, hogy a csárdát alapító, pécsi származású *Gruber Emil* soproni tanoncvevei után külföldre ment, és Berlinben, Londonban, Bécsben dolgozott jó nevű vendéglőkben. 1911-ben tért vissza Budapestre, 1924-ben vette át, és egészen az államosításig vezette az üzletet.

Vendéglátós történelmünkben egyébként több nagyszerű Grubert ismerünk. Például *Gruber Károlyt*, aki kibérelte és jócskán átalakította az 1896-os kiállítás egyik kisebb pavilonját. *Gruber Károly* kávésláncjának szerepe is a „VI. Stefánia-úti Kioszk” szerepe a címjegyzékekben, tehát ekkortól vezette a kertvendéglőt addig, míg át nem vette a belvárosi Múzeum kávéházat. Egy jeles szegedi mulatóhely egyik tulajdonosa *Gruber Jakab*, de rokonszakmában említhetjük a tabáni hentesmester *Gruber Károlyt* is, valamint *Gruber Józsefet* a Bableves csárda, a Polgári kávéház, majd a városmajori Terrasz vendéglő tulajdonosát. (Az esetleges rokoni kapcsolatokról sajnos nincs tudomásom.)

Visszatérve a Farkasvölgybe: az első világháború után épített ezen a helyen ven-

déglőt *Krebesz József* bortermelő, és „az Ördög oromhoz” névvel illette. Tőle vette meg Gruber Emil, ekkor már saját gépkocsival, mely a villamos-végállomásnál várta a városból érkező vendégeket. És a vendégek jöttek ebédelni, társasági évfordulókat tartani, kirándulás közben pihenni és sörözni – mindenféle címen, csak hogy élvezhessék azt a „hegyvidéki” vendéglátást, amit sok városi étteremben sem kaptak meg. És persze jutányos árakon! *Szabó Lőrinc* is sokat járt erre baráti társaságával, sőt leendő második feleségével, *Korzáti Erzsikével* is. De talán egyedül is, hisz sok remek német vers fordítását az Ördögorom csárda nyugalomban készítette. És sokan mások jártak itt nem csak Budapestről, hisz a képeslapokat szerte a világba küldözgették – erdélyi városoktól Perugiáig, Soprontól Zentán át Rábagyarmatig. És a legtöbb lapon szerepel az aláírások előtt, hogy „e nevezetes helyről szeretettel gondolunk Rád”; vagy: „sok üdvözlétet és kézcsókot küldünk az egyetemi század bankettjéről” – ez utóbbit *Bige Mancika* nagyságos úrleánynak Nyíregyházára.

Temetnünk kell ezt a világot?!

Sokan keseregnek a hegyvidéki vendéglős-világ kimúlásán, sokan fel is támasztanak, de „szakemberek” nem akarnak vállalkozni ilyesmire. Nyilván megváltozott a világ és az emberek szokásai – magyar kirándulókat már jóformán csak Nepálban, a Csomolungmán lehet látni. Azért a megfogyatkozott tavaszi-őszi kirándulók, természetjárók ma is útba ejtik az egyébként nagyon szép farkasréti-farkasvölgyi vidéket. Azt mondják, hogy ebből hazai vállalkozó sajnos nem tud megélni (?). Pedig Ausztriában ennél sokkal kiesebb helyeken is virul egy büfé vagy csárda – igaz, ott jó dolgokat árulnak, és nem verik át az embereket! Például nagy élményt jelentett nekünk a Puchbergből induló Schneeberg-Salamander kisvasút utolsóelőtti állomása, (az 1379 méteres magasságban lévő Baumgarten megálló), ahol a vonat mindig vesztegel kb. 10 percet. Az utasok pedig felfalják a friss, meleg lekváros és túrós buktákat, amelyeket az állomást vezető család háziasszonya és nagyobbik lánya süt két vonat érkezése között. Jól megélnék belőle!

A budapesti vállalkozók ehelyett a belvárosban nyitják a 137-ik „teljesen különleges” új éttermüket, sohasem látott gasztronómiai kínálattal, majd pár hónap múlva tönkremenne továbbállnak, és átadják a helyet az új csoda-vállalkozóknak. És sem jó pörköltet főzni, sem jó buktát sütni nem tudnak, ráadásul ezeket le is nézik... ●

Krebesz J. vendéglője az Ördög oromhoz (képeslap, 1924)

Ördögorom csárda borozó-früccsöző vendég-társasága (fotó-képeslap, kb.1930)

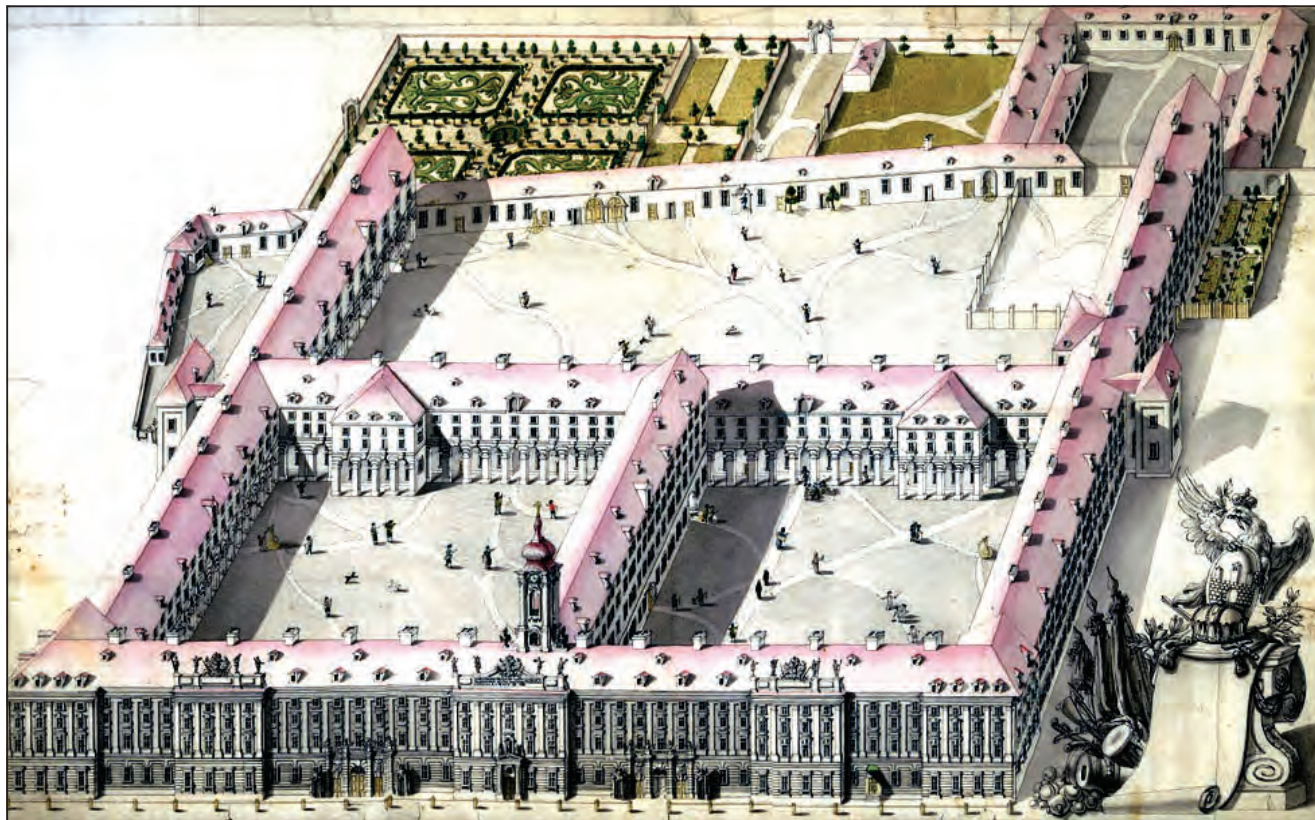

Szerlem Bolondjai (fotó-képeslap, 1917)

Az aggostyánok pesti palotája

Holló Szilvia Andrea

Háromszáz esztendeje szerény ünnepség közepette rakták le az invalidusok házának alapkövét. Az építkezés akadozott, az épületet sohasem fejezték be. A „kórkatonák háza” alig pár évtizeden át szolgálta eredeti célját, jóllehet félkészen is monumentális tömbje egészen a 19. század végéig a katonaság birtokában maradt. Ma itt található a Főpolgármesteri Hivatal.

forrás: Központi Antikvárium

Ceruzatus-akvarell ism., XVIII. századi, merített papíron, készült 1770 körül

A török hódoltság végét jelentő 1686-os ostrom után a romokban fekvő Pest városában az első nagyobb építkezés a több ezer rokkant katonát befogadó Invalidus-palotái volt. Helyének kiválasztása, annak ellenére, hogy a városi telkek zöme üresen tátongott, nem is volt olyan egyszerű.

A városfalon belül emelt mecseteket különböző szerzetesrendek kapták használatba, kivéve a későbbi Invalidus-ház telkének északnyugati sarkában fekvő Nagy- (vagy Szép-) mecsetet, melyben lőportár volt. E mellé, az úgynevezett török házba települtek a betegápoló irgalmas barátok, de ott sem maradhettek sokáig. Bécsből megérkezett az utasítás, hogy az egyik mecsetet adják át a letelepedni kívánó szervitáknak templomi használatra. A szerzetesek választása a Nagymecsetre esett, melynek akkor még beépítetlen környékét alkalmasnak találták kolostoruk felépítésére. Az

óvatos katonai parancsnok azonban addig nem ürítette ki a lőportárat, amíg Bécsből meg nem érkezett az adományozást megerősítő okirat. Az átalakított mecsetben a szerviták 1689. augusztus 23-án tartották az első misét, kolostorukat pedig ideiglenes jelleggel a szomszédos ispotályban rendezték be, melyből az irgalmasoknak, akik tulajdonjogukat nem tudták hitelt érdemlően bizonyítani, ki kellett költözni. *Venerio Ceresola* császári építész már a következő évben kijelölte a szerviták új temploma és monostora számára alkalmas telket a szükséges konyha- és káposztáskerttel együtt. A felajánlott terület a mai Városháza utcától a városfal előtt húzódó belső sáncárokig terjedt, de a telekhatár az évek folyamán a megkezdődő parcellázások miatt többször módosult.

A 18. század baljós eseményekkel indult, sok szenvedést mérve a szervitákra.

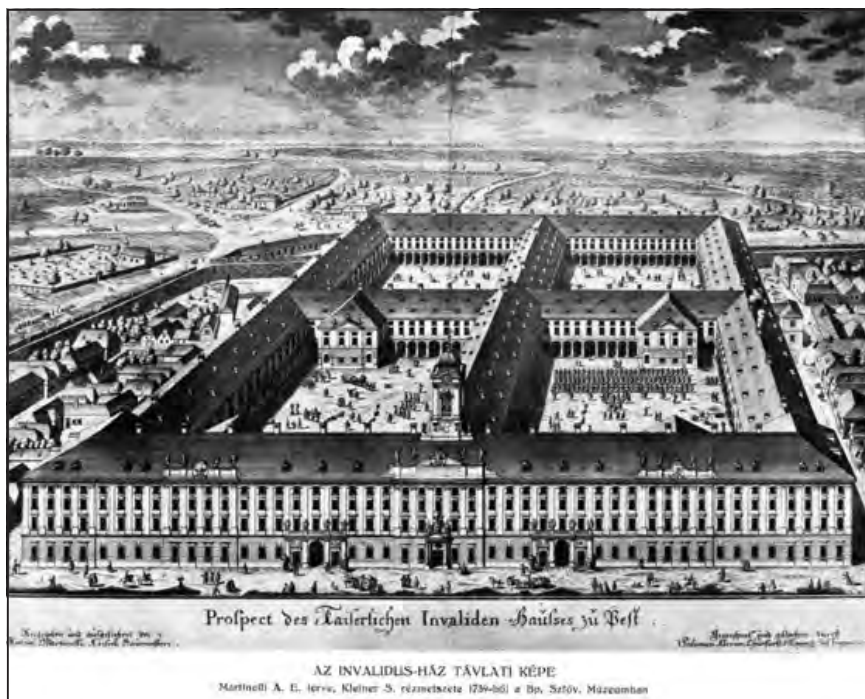
A pestisjárványban szinte mind odavesztek, ideiglenes templomuk tornyát pusztító vihar tépázta, telkükre a város engedélyével házak épültek. A rend ekkor komoly követeléssel állt elő, vagy a magisztrátus köteles „a kezdett építményeket lerontani és légberöppíteni.” 1715. július 15-én pont került a megállapodás végére, Pest a városfal felé eső nagy telek jogos birtokába jutott, cserébe két házhelyet engedett át a szervitáknak a mai Városház utca túloldalán építendő kolostoruk mellett, valamint egy majorságot a határban. A szerzetesek ezen felül megtarthatták a kőkerítéssel övezett mecsettemplomot és a környező temetőt.

Széchenyi György esztergomi érsek, aki ifjúkorában a török által megszállt Budán lakott, szívén viselte a felszabadító hadjáratban résztvevők sorsát. 1690-ben vágbesztercei birtoka jövedelmét felajánlotta egy budai kórház építésére, de két év múl-

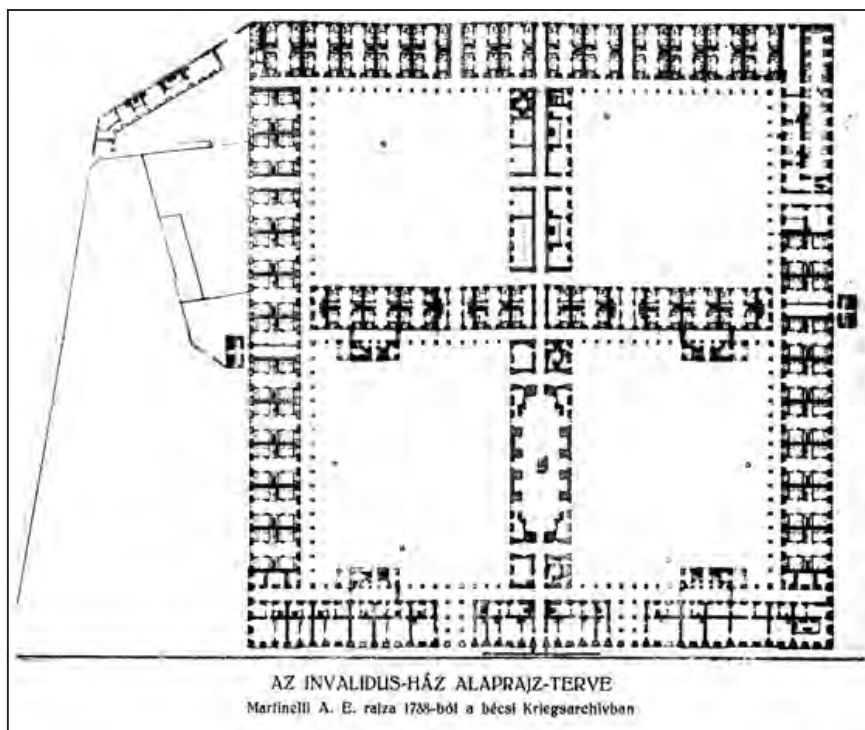
va úgy módosította végrendeletét, hogy a harcokban megsérült vagy elszegényedett katonáknak szánt ispotály és menhely inkább Pesten létesüljön. A felajánlást kiegészítette csejtei és beckói uradalma minden hasznával, illetve megváltásuk esetén a teljes összeget e célra kellett fordítani. Az érsek 1695-ben elhunyt, a kórházépítés ügye egy időre feledésbe merült. A török elleni felszabadító harcoktól és az örökösödési háborúktól sújtott Európában azonban égető szükség volt a kóborló, szegény vagy rokkant, beteg katonák ellátására. Ezért 1715-ben a hivatalban lévő esztergomi érsek felhívta a figyelmet elődje alapítványára.

A bécsi udvar utasította *Regal Miksa* altábornagyot, a budai vár prefektusát, hogy keressen alkalmas helyet a kórház számára. A kiszemelt üres, de zömmel magántulajdonban lévő terület a mai Kossuth Lajos utca – Városház utca – Semmelweis utca közé esett. A terv elnyerte a felsőbb hatóságok tetszését, a prefektus tárgyalni kezdett az ingatlanok megvételéről, de nem tudott kedvező vételárat kicsikarni. Először *Johann Hölbling* budai építőmester készített vázlatokat a kétezer fő befogadására tervezett invalidus házra, ahol termenként 20–30 rokkant élt volna. A tervezést azonban hamarosan átadták a Bécsből a budai Vár helyreállítására érkező *Fortunato di Prati* kamarai mérnöknek. Ő alkalmasabbnak vélte az invalidusok házána felépítésére az északabbra fekvő térséget, ahol üres városi telkek vették körbe a szerviták mecsettemplomát és temetőjét. Csak a déli fertályon akadt néhány lakóház, ezeket kellett megváltani. Köztük volt *Ráday Pál* nevének háza. A református *Ráday*, aki saját jogon nem is szerezhette tulajdonságot a városban, cseretelket kért, és sikerrel járt, annak ellenére, hogy a pesti tanács még a hercegprímás közbenjárásáért is folyamodott ennek megakadályozására. A háztulajdonosok az építkezés kezdetéig a már eladott ingatlanjaikban maradhattak, a terület ezután kikerült a város fennhatósága alól.

A katonai parancsnok a teletkömbért 4850 forintot fizetett, a mecsettemplomért és a temetőért 6000 forintot ajánlott. 1716. május 29-én a városbíró két császári mérnök kíséretében felkereste a szervitákat, hogy elvégezzék a szükséges méréseket. Június 3-án eltávolították a sírköveket, majd a katonák kiásták az alapot. Az invalidusok házána alapkövét a szerviták háznaplója szerint augusztus 2-án, reggel kilenc órakor tette le *Fortunato di Prati* és *Johann Hölbling*. Néhány emléktárgyat a

Magyar Művészet, 1930

Magyar Művészet, 1930

szerviták vezetője is elhelyezett az alapkőben, majd megáldotta azt.

A 190×190 méteres, négyzetes alaprajzú barokk palota a párizsi invalidusház mintájára épült, de pénzühiány és a tervek állandó módosítása miatt a munka gyakran leállt. A szerviták is panaszkodtak, mert az építési területre eső mecsettemplomot nehezen lehetett megközelíteni. *Regal al-*

tábornagy halála után a haditanács mindössze 2000 forintot kínált az ingatlanért, de felajánlották az atyáknak a bontott kőanyagot a kolostor építéséhez, valamint engedélyezték számukra a mecsettemplom további használatát új templomuk felépítéséig, és a lelki szolgálatot végzőknek átengedtek egy helyiséget az invalidusok házában. *Prati*, majd *Hölbling* igyekezett folytatni

Városháza, Eric van Egeraat terve 2008

az alapozást és a falazást, mert a telekről egyre-másra tűntek el az építőanyagok és a szerszámok, de a homokos pesti talaj nehezítette a munkát.

1722-re a déli szárny falait egy emelet magassáig felhúzták, de a szabadon álló szakaszokat kikezdte az időjárás. Ekkor szerzett tudomást az anyagi nehézségekről Savoyai Jenő herceg, a törökverő hadvezér. III. Károly császárnak benyújtott előterjesztésében azt javasolta, hogy a központi fekvésű Pesten, az összes örökös tartomány rokkantalapítványainak felhasználásával, egyetemes invalidus házat építsenek. Bár a javaslat a cseh és osztrák kancellár ellenállásán elbukott, Bécsben ettől kezdve jobban odafigyeltek az építkezésre. Az erre fordítható összeget megháromszorozták, s 1727-ben Anton Martinelli bécsi építésztt bízták meg az új tervek elkészítésével. Így született meg a középkori városfalat figyelmen kívül hagyó, zárt négyszöget formázó, négy belső udvart magában foglaló épületegyüttes gondolata. A lendületes folytatást a vármegye is segítette, közmunkára ítélt rabokat rendelt ki. 1729-ben beköltözhettek az Invalidus-ház első lakói, háromszáz beteg Érsekújvárról. Helyben nem volt hiány, ezt Rupp Jakab is megerősíti: „Hossza 100, szélessége 81 öl, három emeletes, minden emeletben 47 ablakkal; van négy udvara, 8 kútja, és 12000 négyszögölnyi területet

foglal el. Homlokzatán a főkaputól jobbra két bejárással bír, kőből készült órházakkal, és fegyverek, császári jelvények, szobrokkal van ékesítve...”

Az invalidusok palotája város volt a városban, belső szabályzattal, saját rendfenntartókkal és haditörvényszékkel. Részpénzüket csak a helyi mézszárszékből, pékségben, vendéglőben, vegyesboltban fogadták el, ahol azok vásároltak, akik nem a közös konyhán étkeztek. A nők a négy termet elfoglaló textilmanufaktúrában dolgoztak, a gyerekek helyi iskolába jártak, mesterséget tanultak, a kicsikre napközben női személyzet vigyázott. A szolgálatra alkalmas, gyógyult katonák az udvaron gyakorlatoztak. A betegeket saját kórházukban ápolták, a gyógyszert a patikában válthatták ki. A háromemeletes központi szárnyban lakott a parancsnokság és a rokkant tisztiek, az alacsony oldalépületekben a közkatonák, míg a déli épületben volt a kórház és a patikát üzemeltető irgalmasok szállása. Ám a telek északnyugati sarkában a mecsettemplom még mindig útját állta az építkezés folytatásának. A szerviták új templomuk felszentelését követően, 1732. augusztus 23-án átadták az addigra már életveszélyessé vált mecsettemplom kulcsait a katonaságnak, akik azt nem is merték használni. Inkább lerombolták és saját, Szent György nevét viselő templo-

muk felszenteléséig (1735. október 23.) a szervitákhoz jártak.

Az invalidusház építkezése ez után is gyakran akadozott: hol lába kelt a rézlemezeknek, hol a timpanonba faragott szobrok nem fértek be a helyükre. 1738-ban, a nyugati szárny befejezésével kialakult a mai telek beépítése, mivel a folytatás útjában álló középkori városfal bontását a magisztrátus megakadályozta. Csupán kijárat megnyitását engedélyezték a mai Gerlóczy utcánál: ide került az invalidusok szemétkerakója. Martinelli a körülményekhez alkalmazkodva redukálta a terveit, a ház befogadóképességét 4000 főről 2500-ra csökkentette, ezt azonban Bécsben nem fogadták el. Időközben az invalidusok ügyének két legnagyobb támogatója, III. Károly császár és Savoyai Jenő is meghalt. Az építkezés néhány kisebb munkálat után 1741-ben leállt, a város már kőanyagot sem adott, a készletek kimerülésére hivatkozva.

Martinelli 1747-ben bekövetkezett halála után néha felröppent a hír az építkezés folytatásáról, ám minden alap nélkül. A zsúfoltnak tartott pesti invalidusházat II. József császár 1783. július 10-én megszüntette, lakóit Nagyszombatra költöztette. Az épületet a gránátosok laktanyájává alakította át, az alapítás idején uralkodó nagyatyja után Károly-kaszárnya néven. A kettéosztott templomból kórház lett, a kriptából gyapjúraktár, az oldalszárnyakra újabb szinteket húztak fel, a tébolydába istálló került. A fatelepen először cirkuszosok vertek tanyát, majd az evangélikus egyház kapta meg az ingatlant templomépítés céljára, az országot túloldala is benépesült. Hiába indult meg a városfal bontása, az építkezés folytatásához már nem maradt szabad tér. Az egykori Invalidus-ház végleg torzó maradt.

A millennium korában a város közepén nem katonaságra volt szükség, annál inkább kellett a hely a megnövekedett létszámú fővárosi adminisztrációnak. A katonai kincstár a Károly-kaszárnyának először csak a felét akarta átengedni, végül 5600000 forint örökáron átruházta a fővárosra az épület és a telek tulajdonjogát. Az átadási procedúra 1899. november 3-án lezárult, majd megkezdődött a rossz állapotú épületrészek bontása.

Az Invalidus-palota elnevezés máig fennmarad, pedig már századok óta nem aktuális a Barcsay Ábrahám magyar királyi testőr versében feltett kérdés: „Ha Károly császárnak ezen épülete / Nem volna, mi lenne vén vitéz élete?” ●

ÉJSZAKA

Bugyilopás

szöveg: Horváth Júlia Borbála, fotó: Sebestyén László

Májustól augusztusig, válasszatok! – május, mert olyankor a legillatosabb a rügyfakadás, június, mert akkor gyönyörűek a csokrok, július, mert jó az idő és kellemes a nászút, na és a csillagszikkás augusztus: igazán szerelmes hónap. Akárhogy is áll a kassza, esküvőre megnyílnak a pénztárcák, hiszen hosszú évek óta számít e napra minden szülő és minden gyermek. A nagy eseményt speciális szervezőgárda koordinálja; a megismételhetetlen pillanatokot éber fényképész és rideg kameraszemek rögzítik.

Házasodjatok, gyermekeim... – a család főként kényelmesen hátradől az atyai karosszékben, és kedvtelve legelteti szemét az eladott leányban. Jaj, papa, úgy beszélsz, mintha a vásárra vinnél... – méltatlankodik az újdonsült menyasszony, és csak dobog, dobog a szíve, hiába olvasott tucatnyi modern tanácsadókönyvet, amelyek arra biztatták, hogy kizárólag egyenrangú félként adja beleegyezését a frigyhez. Tudja viszont a mihez tartást, vagyis várnia kell, hiszen megkérni önmagát egyetlen nő sem tudja – a kiszemelt férjet pedig továbbra sem illene –, marad hát a házi praktika: közösen kiérlelni az elhatározást, utána pedig a fiatalember álljon elő a huszonnégy karátos jegygyűrűvel. Ha az olyan egyszerű volna... – sóhajtoznak volt és leendő feleségjelöltek, és abban megegyeznek, hogy: csak a szépre emlékezem... – akár csak nagyanyáik annak idején, akiknél még ez a sláger aratott.

Minék akkora feneket keríteni... – papa a realitás talaján áll, és gyakorlott mozgólattal átadja a feladatokat a saját nevének; közben gondosan ügyel a pénzeszsákra. A gépezet azonnal beindul, a család elhatározza, hogy a lehetőségek tekintetében nem táplál illúziókat, de azért mégis: egyszerű van ilyen az ember lánya életében... – legalábbis, ami az elsőséget jelenti. Etés, itatás, vőfély, tánc... – a legfontosabb feladatok: de az esküvői ruháról se feledkezzünk meg... – felgyorsulnak az események, minden napra jut dönteni való: háznál vagy vendéglőben? Tyúklevés vagy csirke? Cigányzene vagy tánczene? – végül kiválasztódik a helyszín és megíródik a menü, zenész is kerül, sőt a diszkózás is szóba kerül a fiatalabb évfjárt részéről. Végül papa dönt: éjjelig élő zenész menyasszonytáncossal, emeletes torta, és kész!

Ez így megy ezentúl is? – a fiatal pár duzzogva hallgatja, azt hitték, az esküvőjük a sajátjuk lesz, most meg kiderül, hogy ezer vendégnyi szempontnak kell eleget tenniük. Csak szokják, milyen az élet... – a szülői szempontok a Mecsekaljáról felruccanó Ilcsi néniéktől kezdve a szoptatós ikrekig minden meghívottra kiterjednek: nehogy úgy járjunk, mint a kis Katóék lakodalmán, ahol tizenegykor már szétszéledt a nász-nép... – persze szóba jön a másik véglet, mint például a Gergőék bulija, ahol két asztalt rogyásig törtek a hajnalig táncoló lábak: mit kettőt? Négyet! – az ifjúságnak utóbbi megoldás jobban tetszik, ezért úgy határoznak, megkezdik az alkalmazkodást a felnőtt életben, vagyis: nyilvánosság előtt

bólogatunk, utána tesszük, ami jól esik... törjön, aminek törnie kell...

Rendben... – a felfogadott személyzet is beleegyezését adja; a szokásos módon készülnek, elvégre ők majd' minden hétvégén lagziba hivatalosak. A díszítők felvirágozzák az asztalokat, és szárazon tartják a tűzijátékokat. A konyhában pácolódik a hús, töltődik a káposzta, vegáknak mosódik a saláta és párolódik a rizs. A vőfély javítgatja szövegét, előzetesen egyeztettek, mit szeretne a pár: *ne legyen sok népi, inkább stand up-os comedy...* – hm. Megkülönböztetett státusz jut a fotós kollégának, hiszen ő, amolyan ott is vagyok meg nem is figura a táblán; rögzíti, de nem gerjeszti az eseményeket. *Mosolyogni... vidáman... lazán... előégre ezt fogják nézni az unokák...* – efféle kívánalmakban merül ki a tevékenysége, legalábbis a fotóalbum átadásáig, amikor kiderül, mit végzett tizenhat órán keresztül.

A jó tanácsok továbbra sem maradnak el, tapasztalataival minden szervezési megbízott hozzászól a nagy egészhez. Ismerős ismerőse mesélte, unokatestvér barátjánője szenvedte, szomszéd nagynénjének a keresztlánya látta – amit látott. Göndörödnék a történetek, a fiatalok kikerekedett szemmel hallgatják a mesét: *tényleg fejre ejtették a lányt menyasszonylopáskor? Medencébe dobták, amiben nem volt víz? A szemöldökfa véresre kaszabolta az arcát, amikor vállon rohantak ki vele?* – egyik rémség követi a másikat, azokhoz képest habzó sztori a romlott ételek és a hőség okozta rosszulletek orvoslásának részletes ismertetése. *A barátnőm esküvőjére nem*

ment el a vőlegény... – hüppög az ara, és segélykérően néz leendő urascskájára, aki kivár a vigasztalással, miután jövődöbéli nője ígéretet kíván szerezni tőle: *ugye, drágám, te nem fogod meggondolni magad?* – A vőlegény összekacsint a fotóssal, a szakáccsal, a pincérral és minden környékbeli férfiemberrel, s előrevetítve a majdani otthoni rendet, nyugtat: *ha nem adsz rá okot, hogy meggondoljam magam, ott leszek!*

Kösz szépen... – árnyalódik a menyasszony tekintete, előzőleg leginkább szabadulni akart az atyai kordontól, de úgy látszik, csöbör lesz a vödörből, ezért még időben kikéri magának: *nálunk egyenrangúság volt, van és lesz... vagy semmi...* – ebben maradnak, nehogy már összeveszzenek a ceremónia előtt, s igyekezzenek kitörölni a fejükből, amit hallottak. Boldog-gondos időszak következik, és a tárgyalások eredményeképpen kialakul a napi program. Reggel fodrász, masszázs, kozmetikus, délelőtt öltöztetés, délben fotózás a ceremónia előtt, alatt és utána; délután templomi esküvő, közben fotózás, majd bevonulás a lakodalmi fogadóba. A zenészek álljanak készen, de semmiképpen se a nászindulót játsszák, hanem azt a dalt, amely a *mi-is-a-címe* filmben hangzott el, amikor a násznép közül váratlanul felálltak a meglepetés-zenészek, és elfújták az esküvő betétdalát. *Kerül, amibe kerül...*

Csókolom, azt filmes stáb szervezte, rendező rendezte, hangmérnök keverte... – az ifjú pár ragaszkodik elképzeléseihöz, ha nem megy, majd álmaikat megvalósítja más, ők valódi különlegességet szeretnének, ami mindenki számára emlékezetes marad. A

teremfőnök és segítői bólogatnak: *ez a dal a legdivatosabb manapság, ismerünk olyat, aki teljesíti; ajánljuk...* – az ifjú pár-jelölt végül úgy dönt, ha mindenkit ily módon adnak össze, akkor ők már nem is akarják a meglepetést. *Ne tessék aggódni, majd kitalálunk valamit...* – a fotós kolléga már szinte a család barátja, hosszú órákon keresztül lesi a menyasszony-vőlegény minden rezdülését. Minden a forgatókönyv szerint zajlik, a házasságkötő teremből férj és feleség léggömbökkel díszített riksán a Városligetbe hajtat. Nedves a föld a zivatar után, páraecsöppök gurulnak a gallér mentén, a hűg – egyben nyoszolyólány – szorgalmasan emelgeti a menyasszonyi uszályt. *Tessék odátámaszkodni a villanyoszlophoz... hoztam fehér lepedőt, nehogy sáros legyen az alj...* – gyors tüzelésű pillanatok következnek, amikor megérkezik az örömanya: *ne a fonnyadt bokrok tövébe állítsa a lányomékat...*

Vajdahunyad vára vagy dáliasor, ez itt a kérdés... a kettő együtt nem megy... – a fényképész türelmesen állja a javaslatokat, végül mindkét beállítás megvalósul; van elég hely a memóriakártyán: *csak nehogy formattálódjon... mint két hónappal ezelőtt az egyik munkán... huh...* – a fotósok rémangyala tán elkerüli e tájat és a rokonok is elunják a billegést, majd a kijelölt vendéglő felé veszik az irányt. Az ifjú pár pihegve üldögél az árnyas padon, és a kigondolt esti meglepetést tárgyalgatják: *csábítási próbához mit szólnának?* – a fotós kolléga segít, s részletesen elmeséli a részleteket, de megesküszik, hogy bármi is a végeredmény, azalatt egyetlen kattintás sem lesz! ●

TERESEDÉS

Iránymutatás

Csontó Sándor

A Bambi presszó teraszán ültem a Bem téren, ezredszere talán. Átellenben poliészter, pimf külügyérek flangáltak, emitt Oszfolkné terelgeti kedélyesen özikéit az asztalok és a vendégek sűrűjében. Néztem a lengyel-magyar tábornok közel ötméteres, bronzba öntött alakját, a négyméteres, két lépcsős kő talapzaton. („Polak, Węgień, dwa bratanki...”) Kócsagtollas kalapban, sebesült jobbjá felkötve, de egész testével erő sugározva, előre nyújtott bal kezével rohamra int. A korszak igazi hőse, akiről egyik legjobb köztéri szobrunkat Istók János – nagyapám nagybátyja – mintázta meg 1934-ben. Iránymutató, hiteles ember, akire felnézhetünk. Találni ma ilyen? „A tér egy részletét személlyel kombináljuk.” – mond Esterházy a Termelésiben. S lőn!

„Nem találunk szavakat. Meg vagyunk kövülve.” Pedig dehogy és igenis! Kereselem hozzád a szavakat. Felütjük műveid akárhol, bármikor. Lesz vigasz. Mondom is a nagyobbik fiamnak, Simon, látod? – és elővettem a képedet: – Ó E.P. Még nem ismered. De fogol te még találkozni veled sokat! Ezt a polcot mind teleírta. – mutatok Rád: hatyúk,

javított, haris, egy nő, függő, harmónia, KMP, kisszregény, tizenhatos, Hrabal, vessző száz, esti, semmi, napló, sorjázna a könyveid. – No, nem a méret a lényeg, ne ijedj meg. Ez a fickó érték, zsinórmérték. – élcelődhettem volna, de sose késő. Tanítottad. Gondoskodom Rólad, hogy időben eljuss hozzá, mert jussa van neki is hozzád.

Tartalomhoz adtad a formát, amit persze gumiszobaként tágitottál, amiként a szemléletünket és a tudatunkat. Nálad borult a papír(forma), a semmi formáság és a briliáns formakészesség által feszegetted a műfaji kereteket. Mit neked szerkezet, legyen az akár egy Trabant is? Vagy Mercedes Benz? Én is csak egyszer fogtam veled kezét az életben,

Sebestyén László camera obscura felvétele

az életedben. Feledhetetlen kézfogócska, idejét sem tudom. Csak a szorítást, a test meleget, az átható, kék tekintetet, meg azt a bizonyos pluszt. A műveket. Tulajdonképpen 24 esztendővel tovább volt velem a gyámom, bizonyos értelemben az apám, mint az édes. Hát kellett ez a kór (már megint az a fránya rák), hogy rádöbbenjek mennyit nyom a hiány? Majd' elfeledtem már. Elnéztem hosszan, homályos szemmel soraidat, „ültem asztalodnál, ittam borodból, láttam meztelen asszonyaid”, és faltam könyveid. Maradt a kvintesszencia. A szöveg, ami örök.

(Kedves Margit! Köszönettel vettem legutóbbi leveleit a zárdából. Két nyár is elmúlt, hogy nem válaszolt már. Reménykedtünk itten a csendes válságokban, de mára minket is meglegyintett a karkai kor fuvallata. Pedig maga óva intett. Járjon szerencsével az élet után! Üdv az elefántcsonttoronyból E.P. p.s. Semmit ne aggódjon, Petike jár!) – írhattad volna például.

Nem hiába szövegeltél, nem kerteltél, nyomtad a rizsát, plakátmagányban ázó éjjeleimtől az irodalmaid mentett meg.

(Minden szemnek, betűnek meg volt a maga helye, még a kékharisnyára is felszaladtak. A szemöldök is felszaladt.) Nekem senki nem mondta, hogy Téged olvasni muszáj. Adtad magad, önként, s dalolva. Kikapott a rendőr a kezeim közül, amikor a fűben fekve belelapoztam Fancsikódba a Jászain. – Tilos itten olvasni! Hagyja el a területet! – Az anyád, fakabát! A neved se ejtette helyesen. Hiába, neki a szolgálati szabályzat az olvasnivalója. Veled volt még akkor nálam Laing-től a Tényleg szeretsz? Tényleg. Megjelentél, szóba kerültél, lelkendeztünk, megvitattunk és gazdagodtunk folyvást. S hogy mi mindent meg nem engedtetél magadnak!? Mindent bevállaltál, nekünk, helyettünk, magadért, a textúráért. Szó és szöveg szerint. Be lettünk vezetve, életbe, irodalomba, nyelvbe – mihez tartás és bátorítás végett. Szánkba adtad a segédigéket is. Műveltél a magyart. Egy simi az arcunkra, egy szelíd billentés az alfelünkre.

Tuggyuk ki vagy. Próféta voltál, szívem! És maradsz is. Szerencsénkre korés olvasótársaid lehettünk egyszerre.

„Édes Péterem! Hát ide ejtett a jó Isten!” Köszönjük! Neki is! Te mindig betűhív voltál. Zsonglóre a nyelvnek, a magyaroknak. (A borok legjobbika!) Origója a jelennek, ami tegnaptól múlt. Ön-íronia, el- és nem mellébeszélés, család- és közügyek, regények, emlékezéspróza, publik és kritika, minden, ami kezded alól kikerült az eleganciával, mint gróf, és mértékkel, mint matematikus. Teljessé tted az egészet.

Ültem a Bambi presszó pamlagán, bent a térben. – „Mit adjak? Kávét-e, kálácsot?” – kérdi Adrienem, pincérm, miközben bambultam a bokája feletti csikóhal tetoválását. Ennek a halacskának csodálatos élete lehet, szívesen cserélnék vele, miközben eszembe jutott, mit mondtál negyed százada: „...a remény és a félelem, a remény, hogy itt most végre lesz valami, és a félelem, az aggodás, hogy nehogy nagyon félre menjen ez az egész.” Féltre remény. Hal.

Bem apó szobra mögött felharsant a Radetzky mars. Rebber már a fekete sas szárnya, alo mars, te rozzant kaszárnya. Hát így. ●

Simplicissimus Budapestje

BEVEZETÉS A KORSZERŰ SZNOB- ÉS HEDONIZMUSBA, VALAMINT AZ ALKALMAZOTT EMBERLESÉS TUDOMÁNYÁBA

Interjú Csuhi Istvánnal, a szobrok fotográfusával

Ismert kritikus, szerkesztő, műfordító vagy. Mióta fényképezel?

Kamaszkoromban csináltam a legelső képeimet. Nagy lelkesedéssel jártam az iskolai fotótanfolyamra, a legjobb barátoméék fürdőszobájában sötétkamarát rendeztünk be, és nemcsak nagyítottunk, hanem idővel fekete-fehér negatívok előhívásával is próbálkoztunk. Ez az első fellángolás aztán hamar elmúlt, és a fényképezéshez akkor tértem vissza, amikor a digitális korszakban egy kisebb kompakt gép már megfizethető volt.

Az első géped milyen típus volt?

Az első gépem egy fixkeresős Beirrette volt. 1977-ben, egy kéthetes keletnémet nyaralás során ez a fapados fényképezőgép tulajdonképpen hazautazott a társaságomban. Ezzel készítettem talán háromtekericsnyi színes diát az akkori Berlinben, Potsdamban, ezeknek a képeknek nagyjából a fele szabályos városkép vagy épületkép volt. Furcsa, hogy így alakult, mert anyám, aki a maga módján szívesen fényképezett, és aki a legalapvetőbb fogalmakat, mint a blendenyílás vagy a záradó, megtanította nekem, kizárólag családi képeket készített. Harminc évvel később, amikor ezekre a bekeretezett diákra ráakadtam, beszékeltem és feltöltöttem őket a flickr.com nevű fényképmegosztó oldalra, komoly sikert arattam velük. A Wikipedián a Palast der Republikról szóló cikkben például az én egyik akkor készített képem szerepel kísérőképként, csillogó vadonatúj korából – népszerűségéhez hozzájárulhatott, hogy hosszas viták után az épületet addigra, 2006 körül éppen lebontották. De egy ismerősünk ablakából lefényképeztem a falat is a keleti oldalról, on-line berlini flickr-barátaim (akikkel a való életben sohasem találkoztam) segítettek nekem azonosítani a Fischerinselnek azt a házat és még a lakást is, ahonnan a képeket lőttem.

Mindig fényképeztél szobrokat?

A szobrokra azt szokták mondani, hogy a legálásabb alanyok. Nem mozdulnak be, nem fordulnak el szégyenlősen, nem tiltakoznak, nem futnak utánad, hogy mégis, hogy képezed ezt. Úgyhogy nyilván a kezdetektől fogva. De mielőtt szobrokat fényképeztem

volna, komolyan megnyílt az érdeklődésem az építészet iránt, nemcsak fényképeztem az épületeket, hanem elkezdtem hozzáolvasni, építészettörténetet, helytörténetet, különféle épületkatasztrókat bújtam. Ezt is néhány éves aktív flickr-működésnek köszönhetem, az oda feltöltött képeimhez igyekeztem olyan kísérőszövegeket írni angolul, hogy bárki, aki rájuk néz, megismerje a háttérrel, a képhez, illetve a házhoz kapcsolódó történetet is. Elkezdtem magyarországi és a szomszédos országokban lévő zsinagógákat fényképezni. Így aztán már szert tettem olyan on-line flickr-barátokra is, akikkel idővel személyesen is találkoztam, többször is. Egy ausztrál házaspár néhány éven át például minden alkalommal megállt néhány napra Budapesten is, amikor Európába utaztak.

A szobrokat egyébként is szeretted?

A szobrokat mindig szerettem, de ahhoz, hogy ez a szeretet elmélyüljön, szükség volt az akkori szoborlap.hu nevű közösségi oldalra, a későbbi Köztérképre. 2009 nyarán Debrecenben nyaraltunk, gyönyörű napfényes időben végigfényképeztem a belváros és az egyetem előtti nagy kútmedence összes szobrát. De fogalmam sem volt róla, miket látok, hazatérve elkezdtem tehát az interneten keresni a szobrokat. Így találtam rá az oldalra, röviddel később az őt működtető, nagyon vegyes összetételű közösségre, amely akkoriban a nagyon diplomatikus művészeti vezető, *Mikes Balázs* vezetésével mégis hallatlanul kiegyensúlyozottan dolgozott. Az első saját műlapjaimat 2010 késő tavaszán töltöttem fel. Tudni kell, hogy az oldalon az lehet műlapgazda, aki rátalál egy olyan szoborra, amelyet addig még senki nem töltött fel, senki nem „birtokol” – ha kideríti az alkotót, a felállítási évet, ad egy leírást a szoborról és körbefényképezte a szobrot, onnantól ő annak a szobornak a gazdája.

Ötszáznál több műlapom (szobrom, dom-borművem) lett az évek során, ma már sajnos nem sok időm jut a klasszikus szoborvadászatra. Nekem szerencsém volt, mert még egy olyan korszakban csatlakoztam is jó közösséghez, amikor akár Budapesten is jó néhány jelentős köztéri alkotást lehetett találni. Nem kezdtek felsorolásba, mert biztosan kihagynék valakit, de rengeteget tanultam az akkor aktív tagok többségétől, fényképezést is, a módszertant, hogy hogy lehet egy szobrot kilenc

fotó Széifert Natália

vagy tizenkét képből sokoldalúan bemutatni, és persze szobrokról való tudást és ismereteket is. De két P betűs nevet mégis említek, mert velük kicsit tovább is jutottam, mint az oldal hétköznapijai, *Pál Tamás*ét, a szoborlap.hu alapítójáét és a kozterkep.hu továbbfejlesztőjéét, működtetőjéét, meg *Póto János*ét, aki a Történettudományi Intézetben hivatásszerűen foglalkozik szobrokkal és emlékművekkel, és akitől azt lehetett megtanulni, hogyan lehet egy szoborhoz, történeti kontextusához professzionális módon hozzányúlni.

Mi a célod a hatalmas gyűjteménnyel?

Nem tudom, hogy gyűjteménynek lehet-e nevezni, hiszen nincsen benne átfogó módszer, és például úgy alakult, hogy hét éve nem jutottam el a Tiszán túlra. A fényképeim mostanában leginkább a saját blogomat, a csuhei.com-ot hizlalják, ennek a blognak a nagy része szobrokról szól, különféle feloldozásban. Van bejegyzés, ami egyetlen szobrássz áttekintő pályaképe próbál lenni, van olyan, amelyik egy-egy közös szobrászati zsánert vagy valamilyen tematikus összefüggést villant fel (kalapos szobrok, olvasó szobrok stb., nemsokára lesznek korszakos nő szobrok), van közöttük városbejárás (Tatáról, Siófokról eddig), a legtöbb pedig olyan, amelyik egyetlen szobor bemutatására koncentrálna. De vannak például faviccek is benne, ha valakitől hallok egy ilyet, és találok hozzá alkalmas, odaillő szobrot, megírom.

Kedvenc budapesti szobraid?

Inkább neveket mondanék. Az érdeklődésem főként az ötvenes évek végén kezdődő és a rendszerváltásig tartó szakaszra irányul, ezen belül is leginkább a hatvanas évekre, amikor a magyar szobrászatban határozottan elindult egyfajta modernizmus, kísérletezés az egyensúllyal, a geometriával, a térbeli absztrakcióval, a régi mesterek és a fiatalok részéről is. *Somogyi József, Kerényi Jenő, La-*

Kerényi Jenő városligeti Díszkútja

borcz Ferenc, Tar István, Vilt Tibor, Makrisz Agamemnon, Kiss István, R. Kiss Lenke bármikor jöhet. A korszak kismesterei is, Kiss Kovács Gyula, Kalló Viktor, Szandai Sándor, sokan mások, egy korábbi időből egy-két Mikus Sándor, egy későbbiből egy-két Varga Imre. A fiatalabbak közül Borbás Tibor, Samu Géza, Török Richárd, Fischer György – sajnos egyikük sincs már köztünk. De a magyar szobrászat modernségéhez mindig hozzá kell tenni két fontos kiegészítést. Az angol Herbert Read korabeli kultuskönyve, A modern szobrászat, ez a 20. század első felének nyugat-európai szobrászatát áttekintő képes monográfia 1973-ban a harmadik magyar kiadásánál járt. 1973-ban a magyar köztereken nem állt ötnél több olyan szobor, amit a könyv gazdag képanyagába fenntartások nélkül bele lehetett volna illeszteni – még a korai klasszikus nyugati művek is messze előrébb járnak gondolkodásban, merészségben, világlátásban az akkori magyar daraboknál. Továbbá a köztér mindig is, ma is a fennálló politikai rendszer legfőbb, leglátványosabb artikulációs terepe, ennek minden konzekvenciájával együtt. De ha egyetlenegy legkedvesebb, hozzám legközelebb álló budapesti szobrot kell mondanom, akkor Kerényi Jenő városligeti Díszkútját említem, átellenben a Széchenyi-fürdővel.

Kedvenc kortárs szobraid Budapesten, másutt?
Feloldhatatlan paradoxon számomra, hogy miközben a budapesti iskolákon évente tízsével végeznek tehetséges szobrászok, háromdimenziós műveket készítő művészek (tucatszámra lehetne elsőrangú kisplasztikai kiállításokat, vizsgátlásokat emlegetni), addig a köztereken, Budapesten és szerte az or-

szágban ennek gyakorlatilag alig van nyoma. Ez sajnos 1990 utáni fejlemény, 2010 után csak új mennyiségbe csapott az életnagyságú utcai terítónipp meg a három korszakkal ezelőttil idéző historikus emberábrázoló borzadvány. Budapesten az elmúlt pár évből négy jelentős köztéri alkotást tudok említeni, a fasor végi 56-os emlékművet, a Herner-Janáky-féle Időkereket, Jovánovics György Corvinus-vitorláját, és az Erzsébet téren Kalmár János Fohász a festészet újjászületéséért című kis szobrát – jellemző, hogy a négy közül három ma egzisztenciális veszélyben van. Az arány a vidéki nagyvárosokban sem sokkal kedvezőbb.

Milyen géppel fényképeznél, ha bármilyet vehetnél?

Van egy szívemnek nagyon kedves nagylátószerű objektívem, Nikon-bajonettel, úgyhogy muszáj kitananom a Nikon mellett. A vázám túl van a számára kalibrált 150 ezer kattintáson, úgyhogy a vágyakozásból lassan szükségszerűség lesz.

Hogyan archivárod a képeidet?

A második külső merevlemezemen tartok, hely és dátum szerint rakom a képeket könyvtárakba. Soha nem vezettem naplót, a képfájlok címeit és dátumait használom kapaszkodónak abban, hogy visszaemlékezek arra, ami már megtörtént.

Mesélj a csuhal.com-ról

A csuhal.com-ot egy barátomtól, Szeifert Natáliától kaptam meglepetésből, 2013. május 1-jén egy e-mailre ébredtem: ez a felhasználónév, ez pedig a jelszó, kezdj vele, amit akarsz, a tied. Az ő érdeklődése és pártolása, tanácsai és segítsége egyéb-

ként még ma is nagy felhajtó ereje a blognak. Az első napokban megjedtem az egésztől, soha nem írtam blogot, először az addigi Facebook-fosziliáimat töltöttem fel, meg olyan régi írásaimat, amelyek az interneten nem voltak hozzáférhetőek. Végül kapóra jött az egész, hiszen itt szót ejthettem sok olyan szoborról, amelyek a Köztérképen már foglaltak voltak, bő terjedelemben, sok képpel. Azon a nyáron, Balatonbogláron alkalmam volt Győri Dezső Tornászlanýát (a Népstadion dromoszába készített trió a kikötői sétányon magányosan álló középső alakját) egy héten át sokszor lefényképezni, kora hajnaltól sötétedésig. Erről a szoborról írtam az első olyan blogbejegyzésem, amit mintának tekinthettem a későbbiekre nézve. A bejegyzések legyenek közérthetőek, egy fiatal laikus érdeklődő értse meg, de ha egy szakember bukkan rá, ő se találjon benne kivetnivalót. Több mint 270 bejegyzés van mára, ezek közül több mint 100 foglalkozik szobrokkal, az egésznek a kép, a fénykép az alapja, amelyből, ezt nem tudom pontosan megszámolni, most úgy 6000 lehet fenn. Van egy közismert mondás, a kortárs író legnagyobb büntetése, ha kötelező tananyag-gá válik. Hát én éppen hogy azt szeretném, ha a blogom, és ezen keresztül a szobrok valahogyan az iskola, a tanulás, a tudás részévé lennének, a köz pedig jóval egyértelműbben tudna különbséget tenni ócska és értékes köztéri alkotás között. Mert ma egyáltalán nem tud. ●

Csuhal István kritikus, esszéista, műfordító, szerkesztő 1961-ben született Budapesten. A József Attila Tudományegyetemen szerzett magyar-angol szakos diplomát. 1987-től a Jelenkor folyóirat szerkesztője, 1991–1999 között főszerkesztője volt. 2000 óta az Élet és Irodalom versrovatának vezetője.

Műterem közösségi szemlélettel

szöveg: Somogyi Krisztina, fotó: Kenéz Gergely /Építész Stúdió

Az Építész Stúdióról legutóbb a Széll Kálmán tér tervezése kapcsán hallhattunk. A kortárs magyar építészet egyik legfontosabb műhelyének alkotásai országsszerte megtalálhatók: a Fény utcai és a Gödöllői piacok, a budapesti Medve utcai általános iskola, a Graphisoft park első épületei, a Népliget Center, Alkotás Point, a pécsi Kodály Központ és Barbakán ház, a Budaörsi Városi uszoda, a veszprémi Vadvirág Óvoda, avagy a bodrogkeresztúri Füleký Borászat nemcsak a szakma által díjazott alkotások, hanem a hétköznapokban kiválóan teljesítő épületek. A műterem nevének semlegessége lényegi módon vall arról a közösségi tervezési szemléletről, ami 25 éve jellemzi őket. A fiatal vezetőtervezők közül Félix Zsolttal, Fialovszky Tamással, Hőnic Richárddal és Sólyom Benedekkel beszélgettünk.

Növényekkel és padokkal tagolt, párasított belső gyalogos zóna a Széll Kálmán téren

Az építészeti félig mérnöki tudomány, félig művészet. Utóbbi hagyományosan egy alkotó elme, kreatív géniusz munkájaként képzeljük el. Az épület elkészülése ugyanakkor mindig csapatmunka, számos tervező és szakember vesz részt benne. Zenei analógiával élve a zeneszerző egy személy, a csapat, a zenekar, a mű megszólaltatásához kell. Ti erről másképpen gondoltok?

FZs: A rendszerváltás után közvetlenül két neves mester, Cságoly Ferenc és Pálffy Sándor alapították az irodát, de még sem saját magukról nevezték el. Azért Építész Stúdió a nevünk, mert nem egy személyhez kötődő praxis vagyunk, hanem csapatként működünk. Úgy gondoljuk, hogy az építészet az első pillanattól kezdve csapatjáték. Az induláskor a vezetők a műtermet feltöltötték éppen végzős fiatalokkal. Ezek vagyunk mi. Legelőször a Richárd jött 91-ben, Bencével mi 92 óta vagyunk itt, Iván 93-ban kapcsolódott be, Tamás is 20 éve érkezett.

SB: Tetszik a zenei analógia: mi úgy működünk, mint egy jazz csapat, ahol nincsenek a szerepek leosztva, nincs karmester sem, hanem improvizációról van szó. A szerepek is ennek során alakulnak ki. A munkánk beszélgetések során jön létre.

– Ikonikus alkotásokatok a pécsi Kodály Központ. A kritika kiemelte az épület formai tisztaságát, csigának nevezte el a szakma is, a köznyelv is. Azt hinné az ember, egy ilyen erős, szimbolikus forma egy ember fejéből pattan ki, egy alkotó víziója.

HR: A klasszikus szerzői indíttatású munkában valóban így szokott lenni, de mi fordított módszerrel dolgozunk. Begyűjtjük az információkat, a hatásokat, élményeket, értelmezzük a programot és a helyet, majd összegyűrogtatjuk. A kiindulás racionális, de mint a térsztagyúrás során, miután minden adalékot beleraktunk, egyszer csak elkezd élni az anyag. Előjönnek

olyan építészeti megoldások, amelyek a beindított, élő folyamat belső következményei. A Kodály Központ tervezésekor annyit tudtunk, hogy van egy koncertterem, amit támogat sok más funkció. Rendet akartunk tenni: lett egy mag, körülötte kiszolgáló terekkel. Egy adott ponton ránéztünk a tervre, amely úgy viselkedett, mintha a magra rá akarna tekeredni valami, és ráismertünk egy csigaformára. Ez újabb asszociációkat hozott magával. Tehát nem egy ötlet volt a forma, hanem maga a tervezés alakította ilyenre.

–Ki dönt arról, hogy melyik munkát vállaljátok el? Nagyon sok irányban nyitottak vagytok, de azért többségében középületeket terveztek. A Széll Kálmán tér pályázatán például miért indultatok el?

FT: Szerintem nem lehet szétválasztani a várost épületekre és terekre, az egész szövet együtt maga a város. A Széll Kálmán tér előtt is foglalkoztunk közterekkel. A stúdió indulásakor Cságoly Ferencsel több értékhatást készítettünk. A 90-es évek elején felül akarták vizsgálni az érvényben lévő szabályozási terveket, ehhez kértük tőlünk segítséget. Feriek összeállítottak egy nagy csapatot különböző szakemberekből és kidolgoztak egy metodikát arra, hogyan érdemes elemezni a városrészt.

SB: A karakter metodikának volt egy objektíven mérhető vizsgálatsora és egy szubjektív karakterhez kapcsolódó sora is. Az épített környezet minden elemét vizsgáltuk: zöldfelületet, az épített tömegeket és a tömegek közötti tereket, majd analógiákat, párhuzamokat hoztunk a jelleg meghatározására. Mi ezen nevelődtünk.

– A Széll Kálmán téren melyek voltak az értékek?

FT: A legfontosabb a legyező épület megtartása volt. Kezünkbe akadt egy átadáskori

A téren kialakított helyiségek még keresik gazdájukat

fotó, ami a legyező belsejéről szól. Meggyőző volt, azután már nem volt kérdés a megtartása. A körülötte lévő épületekről azonban más volt a véleményünk. Felülbíráltuk az eredeti elképzelést, a csatlakozó, hosszanti épületeket elbontattuk, a legyezőt kiemeltük a környezetéből.

FZS: Biztosak voltunk abban is, hogy az órának valamilyen formában, ugyanazon a helyen meg kell jelennie. Nem a fizikai megjelenését, hanem a kollektív emlékezetben betöltött szerepét tartottuk értéknek.

–Építésként mit láttok szépnek a legyezőben?

FT: Inkább mérnöki bravúr ez a látványos, tiszta szerkezet. Ha értelmezni akarjuk, jelentéseket keresünk, sok mindent bele lehet látni, így a metróból kiáramló tömeget, energiát is.

HR: A legyezőszerű, fölnyíló forma teljesen összhangban van azzal, hogy alulról áramlik ki a tömeg. Maga az alapozdulat jól sikerült. Érdekes, hogy a keresztcsárny teljesen szervesen kapcsolódott ehhez a történethez.

SB: Fontosnak gondolom, ha egy helyen minden kornak megrajzolódik a lenyomata. A Széll Kálmán teret környező épületek lényegét tekintve egységes történeti korból származnak, az állomásépület viszont egy másik kor egyértelmű állásfoglalása, tipikus korlenyomat. Hiba lett volna eltüntetni.

– Adottság volt a közlekedési koncepció is, amit egy megelőző közbeszerzési eljárás eredményeként erősen ajánlottak az építészeti pályázat résztvevői számára. Egyértéttetek velem?

FT: Ha építészeket arról kérdezel, hogy jó volt-e a meghirdetett kétlépcsős folyamat, tehát, hogy a közlekedési közbeszerzési folyamat megelőzte az építészeti pályázatot, akkor szerintünk ez nem a legokosabb konstrukció. Sokan mondták, hogy inkább sminkmestert kerestek a térhez, mint sem építész. De az elmúlt 20 év építészeti felvetései, nagy gesztusai nem tudtak megvalósulni. Nem volt realitásuk. A kiírási metodika mellett azonban a folyamatot végig lehetett vinni. Ezt el kellett fogadjuk.

HR: Nagyon szűkek a környezet adottságai, minden döntés számos új problémát hoz magával, gyakorlatilag egy egész városrészt kellene újraszervezni. Ez azonban ma irreális, azért is buktak el a korábbi, átfogóbb jellegű változatok. Ugyanakkor nekünk célunk volt a közlekedési rendszer

A legyező betonépülete határozta meg az új épített elemek megjelenését

A forgalmas megállóban és minden arra alkalmas helyen megjelenik a növényzet tájépítész: Szakács Barnabás

humanizálása. Szerintem ez olyan jól sikerült, hogy végül még is minőségi fordulatot vett a tér. Átlényegült. Ha visszagondolunk arra, hogy régen a Moszkva téren gyakorlatilag vasúti vágányokra jöttek be a villamosok és azok között botladoztak a gyalogosok, érezhető a különbség.

FT: A mi elképzelésünkben a téren a gyalogosoké a főszerep. Bár ez egy átszálló csomópont, ahol napi szinten több mint 200 ezer ember halad át, mégis volt bennünk egy vágy, hogy más funkcióknak is találjunk ott helyet. Nem volt könnyű: részletes utasszámlálási adatok álltak a rendelkezésre, hogy mely átszállási irányokba hány ember, milyen eloszlásban halad a nap folyamán. Ez kirajzol egy nagyon kemény struktúrát.

HR: Elfogadtuk ennek a prioritását, de az adottságként kapott vágányháromszögön belül kialakítottunk egy tiszta belső tér-részt, amely teljesen védett, szabad gyalogos terület, ahol akár a gyerekek is szaladgálhatnak. A perontetők, az új lépcsős terasz, maga a régi legyező épület jelölik ki ezt a belső, védett zónát. Ezt övezi egy második zóna, ami az autóforgalomig tart,

végül jön a külső zóna, a határoló tömbök gyalogos felülete.

– A növényekről hogyan gondolkodtatok?

HR: Végig érzékelhető volt az a laikus elvárás, hogy legyen park a Széll Kálmán tér. De nem ez ott a valóság: ismétlem, hogy 200 ezer ember megy át rajta. Ez egy közlekedő tér. Ennek ellenére a növényzet kérdése nagyon fontos volt számunkra, *Szakács Barnabás* tájépítéssel dolgoztunk együtt. A kitaposási modell segítségével terveztük a teret, fontos volt, hogy a legnagyobb csapásirányba ne kerüljenek nagy zöld foltok, mert a pihenőzónák nem zavarhatják a tömegek áramlását.

FZS: A zöldfelület nagysága nem az egyetlen fontos kérdés, a fák telepítése talán lényegibb, mert árnyat, jó levegőt a fa lombja ad, nem a fű. Ahova lehetett, ültettünk. Most még picikék, sajnos néhány el is száradt, de pár év múlva majd komoly nagy fák lesznek belőlük. Meghatározó élményem volt, hogy mennyire komplex akár egy-egy fának a kérdése is, a laikusok számára elképzelhetetlen, hogy mennyire

sokszereplős egy köztér-felújítás. Evidens, hogy legyen minél több fa, de az adottságok nem jók. Rengeteg közmű megy keresztül a téren, amelyeknek a védőtávolságát be kell tartani. Drasztikusan lecsökken a terület, ahova ültetni lehetett. A villamosvezetőt sem zavarhatja a fa az útvonal belátásában. A felső vezetékekre sem nőhetnek rá a fa ágai. A fa útban lehet a gyalogos közlekedésnek is. Amikor a különböző szempontokat egymásra vetíti az ember, hirtelen elfogy a hely.

– A Margit körüton viszont lett egy komoly fasor, a járda is sokkal szélesebbnek tűnik. A térfal előtti rész jellege alapvetően fog megváltozni.

FT: Tényleg nagyon szép része lett a téren a Margit körüti rész, a fasorok majd 20 méteresre nőnek. Elsőként nem is szoliter fákra, hanem hármas facsoportokra gondoltunk, de ezt végül nem sikerült megvalósítani. Pedig a fák viszonylag közel ültetve még erősebb zöld tömeget tudtak volna képviselni. Ettől azonban megijedtek az itthoni parkfenntartók. A fasor nemcsak elválasztja a kétirányú forgalmat, hanem

Két ikonikus, a kollektív emlékezet számára fontos elem: a felújított, legyezőnek nevezett állomásépület és egy új óra a régi helyen

Az oldalt szerkesztette a Budapesti Építész Kamara

A pihenők, találkozóhelyek és zöld foltok a nagy csapásirányok szélén alakultak ki

egyben az is a szerepe, hogy a másik két oldalt lévő zöld rézsúre válaszolva, itt is zöld felület határolja a teret. Hosszú távon egy zöld gyűrű övezi majd.

– *A téren lévő bútorok többsége betonból készült és erőteljesen formált. Jellemzően hegyesszögű, kissé szúrós tárgyak ezek. Hogyan alakult ki ez a forma?*

FZS: Én úgy emlékszem, hogy a legyező szigorú formavilága foglalkoztatott minket.

FT: A tér belső háromszögét a vasútpálya rajzolta ki, ez is hegyes háromszögű.

HR: Felszerkesztettük a tere a közlekedési irányokat. Az átvágós irányok is hegyesszögben metsződnek. Persze a bútorok formája dizájn döntés is: a dinamika fontos volt számunkra. Abba az irányba akartuk vinni a teret, hogy ez egy dinamikus, „mozgós” tér, nem pedig lekerekített, nyugalmas, üldögélős. És persze ez a formakincs tetszett is, közel áll hozzánk.

– *A fák és a növények kapcsán beszélünk a számtalan kötöttségről. Nem volt eddig szó a sok-sok tábláról és oszlopról, amelyeket a különböző szolgáltatók raknak ki. Építésként lehet-e ezekkel tenni valamit?*

FT: Szándékunk volt, mert jelenlétük erőteljesen befolyásolja az összhatást. A tervezés elején igyekeztünk kontrollálni a közlekedés tervezését, hogy minél kevesebb oszlop, tábla, lámpa és kábel legyen. Minden szolgáltató külön oszlopban gondolkodik, külön terven jelöli azokat más-más logika szerint. Amikor összesítettük, 600-nál több kihelyezett elem volt. Elszörnyedtünk. Hosszas egyeztetést követően sikerült úgy 60%-

ra csökkentenünk a számukat. Egyesével kellett megküzdeni értük. De a kivitelezés során sajnos visszaduzzadt valamennyit. Ma Magyarországon a szolgáltatók csak a saját rendszerükben képesek gondolkodni.

– *Mindannyian biciklivel jártok. Ez mennyire volt fontos a tér tervezésénél? A biciklis közlekedés szempontjából a 70-es évek óta a város jelentősen megváltozott.*

FT: Nap mint nap itt kereközünk keresztül, úgyhogy a megoldás keresése evidens volt számunkra. A kiírásban nem kapott a biciklis közlekedés nagy hangsúlyt, sikerült kicsit jobb irányba elmozdulni. Behatároltak a lehetőségek, itt is pro és kontra szempontok vannak. Nagy kérdés volt, hogy a vágányháromszögön belülré bejöhettek-e a biciklisek? Kényelmes lenne lerakni azokat egészen közel a legyezőhöz, viszont zavarná a belső tér gyalogosforgalmát.

– *A prioritások mérlegelése kapcsán biztos felmerült, hogy kinek készül a tér?*

FT: A legelején sokat foglalkoztatott minket, hogy a különböző térhasználatokat hogyan lehet elhatárolni, megoldani. A Széll Kálmán tér izgalmas hely, ugyanúgy jelen van a nyugdíjas korosztály, akik itt várják be egymást, hogy együtt induljanak kirándulni a budai hegyekbe és a fiatalok, akik innen indulnak bulizni. Kimondottan törekedtünk különböző karakterű helyek létrehozására, amit egy adott korosztály jobban magáénak érezhet. Ez részben visszaigazolólag: az ücsörgős terasz elég jól működik a fiatal korosztály körében,

ezt így is gondoltuk. A kisebb gyerekek szeretik a kis vizes játékot. Ami nagyon hiányzik még, az az élet. Várjuk, hogy az üzlethelyiségeket kiadják, reméljük, hogy a könyvesbolt visszakérül, és a jó vendéglátóhelyek is fontosak. Az alagút melletti sarok kifejezetten erre lett kitalálva.

– *Akkor a közlekedés, az áthaladás mellett még is csak tartózkodási helyként is gondoltok a térre.*

FZS: Igen, ez is fontos: a perem mentén vannak a nyugodtabb helyek, ahol el lehet időzni. Szerintem ma éppen az jellemzi a várost, hogy minden szegletükben élni akarnak a köztér. Egyméteres teraszra is kitesznek két széket a vendéglátók, és le is ülnek rá az emberek. Ez egy új jelenség. Az emberek szeretnék kommunikálni egymással. Ez nagyon tetszik.

HR: Pár éve Németországban csodálkoztam rá, hogy mikor én majd megfagytam télidőben, a helyiek kinn ültek és söröztek a teraszon. Úgy akarták érezni magukat, mint ha a mediterrán vidéken lennének. Ugyanez van Budapesten is. Nézd meg! Télen gázgökök mellett kint ülnek az emberek. Az utcán lehet találkozni, beszélni, a közösségi érzés ma újra fontos. Ebből a szempontból a Széll Kálmán térnek nagyon jó adottságai vannak: központi helyen van, és nap mint nap áthalad rajta a budai lakosság.

– *A közösségi jelleghez mindig visszanyarodunk, ha veletek beszéllek, legyen az épület, köztér vagy alkotómunka. Az Építész Stúdió megalapításának 25. évfordulóját is sajátosan ünnepeltétek meg, pályázatot írtatok ki. Miért?*

FZS: Minket komolyan érdekel a másokkal való párbeszéd, a nyitott helyzetek. Nem akartunk vaskos albumot vagy kiállítást. A kiírásnak is az volt a lényege, hogy ne a Stúdió munkásságát örökítse meg a pályázó, hanem a munkáinkat dobantónak használva új, önálló alkotással álljon elő. A nyertes animáció volt a legelrugaszkodottabb, legszabadabb alkotás, azért választottuk ki.

– *Most is sok fiatal van nálatok?*

FZS: Mi is azok vagyunk. Komolyra fordítva a szót: a válság alatt nekünk is voltak nehéz éveink, de egy éve ismét vannak nálunk pályakezdő fiatalok négyen is. Jelenlétük nagyon inspiráló. A közösség mindig gazdagodik a friss energiákból és az új gondolatokból. ●

FÉNYÍRDA

Író-olvasó találkozó

forrás: fortepan

Na de ki ez itt, a *Mikszáth*-ról elnevezett téren? – vetődött föl a kérdés, amikor a Fortepanra felkerült legfrissebb anyagban rábukkantunk erre a képre. Valahogy úgy képzelte az ember, hogy egy téren, amely

időtlen idők óta egy nagy magyar író nevét viseli, időtlen idők óta ott áll a nagy magyar író szobra is. Márpedig a tér Mikszáth halálát követően pár hónappal, még 1911-ben megkapta néhai leghíresebb lakójának ne-

vét. Aztán pontosan fél évszázadot kellett várni arra, hogy a szobor is elkészüljön. Szobor azonban már korábban is állt a téren, igaz, lényegében csak mint vendég. 1954-ben állították fel ugyanis az *ifjú Kovács Ferenc* Olvasó lány című alkotását itt, az egykori Sophianeummal átellenben. Jó év volt ez a téma szempontjából: ugyanekkor a Villányi út is gazdagabb lett egy Kovács-féle Olvasó lányokkal. Amíg ez utóbbi a Tas vezér utca sarkán álló szocreál háztömb belsőjében még mindig megvan, a magányos Olvasó lány pár év múlva kénytelen volt átadni a helyét Mikszáthnak, és elköltözni a Thälmann utcai új lakótelepre. Mikszáth figurája az akkor már ötvenes éveiben járó *Kocsis András* rákospalotai műhelyében készült el. A Nemzeti Sportcsarnok reliefjéről, a köröndi Szondy-szoborról és a Parlament előtti „lelkes” Kossuth mellékalakjairól ismert művész egy joviális kurtanemest állít elének ezzel a portréval, egy pocakos sűrű palócot, akit legfeljebb a köpönyege mutat valamelyest regényes alaknak. (N. K. J.) ●

Az eltévedt kőtöredék

szöveg és fotó: Tóth Vilmos

A Salgótarjáni utcai zsidó temető kutatásával töltött évek során számos különös és felkavaró dologgal találkoztam ebben a páratlanul érdekes, egyedülálló hangulatú sírkertben. Mind közül az egyik legfurcsább egy lelet volt, a szó szoros értelmében: ha nem is föld, de vastag avarréteg alól került napvilágra a temető középső és északi útjának találkozásánál, miután szerencsés módon feltűnt az avarból kilógó sarka. A sírkőtöredék-

ről hamar kiderült, hogy nem tartozhat a temető egyik síremlékéhez sem, mivel egy keresztény hölgy nevét örökíti meg.

A szépen kifaragott családi címer alatt a *Baloghy Elekné* asszonynevét olvasható, valamint a leánykori név töredéke, amiből azonban kiderül, hogy a hölgy a *Zerdahelyi* családból származott. Ez utóbbi bizonyult a döntő információnak. *Nagy Iván* alapművének (Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal) tizenkette-

dik kötetében megtalálható a családfa, azon pedig *Baloghy Elekné Zerdahelyi Magdolna* neve, aki a család protestáns ágához tartozott.

A sírkőtöredéken jól olvasható a halálozás dátuma: 1872. augusztus 9. Ez az adat csak növeli a lelet titokzatosságát, hiszen a Salgótarjáni utcai temetőt 1874 júniusában vették használatba. A kő eredeti helye nyilvánvalóan a falon túl, a szomszédos, negyed századdal korábban megnyitott Kerepesi úti temetőben lehetett, de hogy hogyan kerülhetett a zsidó temetőbe, a temetőfaltól viszonylag nagy távolságra, arra nincs magyarázat. Maga a kőanyag nem képvisel akkora értéket, hogy a mindkét temetőt gyakran látogató gyűjtögetők érdemesnek tarthatták volna magukkal hurcolni.

Bár *Baloghy Elekné*nek négy gyermeke is volt, a síremléket a felirat szerint mégis a fivére emeltette, akinek neve emiatt szintén szerepelt a kővön, de éppen az a rész hiányzik, ahová a keresztnevét vésték. *Nagy Iván* kötetének megjelenésekor, 1865-ben *Baloghyné* fiverei közül még biztosan élt *Zerdahelyi Ince* országgyűlési képviselő, Nyitra vármegye volt alispánja: talán ő állíttatta elhunyt nővére emlékkövét.

Nagy Iván a két család címeréről metsetet is közöl, az első kötet 148. oldalán látható a *Baloghy*-, a tizenkettedik kötet 354. oldalán pedig a *Zerdahelyi*-címer. Ezek alapján megállapítható, hogy a sírkövön látható ábrázolás mindkét családra utal, de nem kettős címer formájában, hanem egyetlen pajzson belül egyesíti a két család jelképeit: előbbiről a kürtöt, a kardot és a keresztbe tett nyilakat, utóbbiról a három nyilat tartó páncélos kart, az íjat és a csillagot, valamint a mindkét címerben látható koronát.

A családnév sajátos formában olvasható a sírkövön. A *Zerdahelyi* család a *nyitra-zerdahelyi* – néhol: *nyitra-szerdahelyi* – nemesi előnevet viselte, a felirat azonban az előnevet és a családnévet összevonva *Nyitra-Zerdahelyi Magdolnának* nevezi az elhunytat. A sírkő formája is nagyon érdekes: a szöveg elrendezése alapján háromszög vagy csúcsára állított négyszög alakú lehetett.

Baloghy Elekné „eltévedt” síremlékének töredékét kéresemre a temető gondnoka tavaly ősszel kiemelte, és ideiglenesen a bejárati épület melletti udvaron helyeztük el. A zsidó temetőben előkerült keresztény sírkő jelenleg itt várja további sorsát és rejtélyének megoldódását. ●

NEKÜNK HARANGOZTAK

A pesti szlovákok harangja

Bajkó Ferenc

A Rákóczi úton a Keleti pályaudvar felé haladva az egyik belvárosi bérház kapuja fölött egy szobrot pillanthatunk meg: *Luther Márton*, a nagy német egyházreformátor alakját. Aztán, ha tovább szemlélődünk, az épület teteje fölött láthatunk egy templomtornyot, a tetején toronygömbbel és kereszttel. Budapest egyik legszomorúbb sorsú temploma ez, a szlovák evangélikusok hajdani, monumentális épülete, amely ma profán célokat szolgál: táncház és edzőterem működik a falai között. Harangja viszont a Nógrád megyei Szügyben máig hirdeti a pesti szlovák ajkú evangélikusok hitét.

A pesti evangélikusoknak *Pollack Mihály* építész rajzai szerint tervezett temploma 1799 és 1808 között épült fel. Máig a magyarországi evangélikusság egyik központi épülete. Falai között kez-

detben három nemzetiség tartotta istentiszteleteit: a magyar, a német és a szlovák. A pesti szlovák evangélikusokat *Kollár János* karolta fel, aki lelki és kulturális életükkel, de nemzeti identitásuk megőrzésével is foglalkozott. Olvasókört alapított, szlovák könyvtárat hozott létre, és mivel a Deák téri közös templom szűkösen bizonyult a három nemzetiség számára, írásban kérelmezte *József főhercegtől*, a nádortól hogy a pesti szlovákok templom- és iskolaépítés céljára telket kaphassanak. *József nádor* 1838. május 28-án kelt levelében a pesti szlovákoknak adományozta a mai templom 2200m²-es telkét. 1854-ben a szlovák evangélikusok adminisztratív szempontból különváltak a magyar és német nemzetiségű gyülekezettől, de a közös templomhasználat megmaradt, hiszen a Rákóczi úti szlovák

templom építése csak 1857-ben kezdődött meg. E romantikus stílusú épület terveit *Dieschler József* építész készítette el. A tetőzet 1863-ra, a torony 1866-ra készült el, 1867-ben vették használatba a hívek. Két oldalán az iskola és a lelkészlakás állt.

Ez a monumentális templom nem sokáig volt meghatározó építészeti eleme a Rákóczi útnak. Mivel a gyülekezet az 1870-es években eladósodott, az 1873-ban hivatalba lépett új lelkész, *Bachát Dániel* úgy döntött, hogy az adósság csökkentése érdekében a templom elé bazársort épített. Ettől a földszintes üzletsortól még látni lehetett a templomépületet. Azonban az 1890-es évekre a gyülekezet anyagi gondjai nem oldódtak meg. A bazársor bérlőitől befolyt bevétel nem volt elegendő ahhoz, hogy a kialakult helyzetet orvosolni tudják, ezért *Bachát* kezdeményezésére, az

A Rákóczi úti ház, udvarán az egykori templommal

iskola és a lelkészlak lebontásával 1893 és 1894 között felépült a templom elé a monumentális bérház, a Luther-ház, amely a templomot teljesen eltakarja. Az iskola és a lelkészlakás számára új épületszárnyat építettek. Az udvarba beszorított templom azonban tovább működött. Tornyában ekkor három harang volt, mindhármát a pesti *Walser Ferenc* harangöntő öntötte 1869-ben. Ezek csak az I. világháborúig hívták a gyülekezetet istentiszteletre, mert akkor a két kisebbet a honvédség katonai célokra lefoglalta.

A pesti szlovák közösségre meghatározó hatással volt a trianoni békeszerződés határmegvonása, aminek következtében sokan visszavándoroltak az anyaországba. A 19. és 20. század fordulóján még 6000 lelket számláló gyülekezet 1920-ra 1200-ra fogyatkozott. A fogyás a két világháború között is folytatódott, majd az újabb megpróbáltatást az 1946–47. évben bekövetkezett lakosságcsere okozta. Az ily módon megfogyatkozott gyülekezettől 1952-ben vette el az állam a megmaradást biztosító bérházat. 1953-ban a monumentális, ezer ülőhelyes, háromhajós templomba mindössze 20-an jártak. A gyülekezet és a templom fenntarthatatlanná vált. Az egyház 1965-ben állami nyomásra eladta a templomot, s helyette a hajdani iskolaépület emeletén alakítottak ki kápolnát, ahol 1967-ben készült el az új orgona. A maroknyi pesti szlovák evangélikus gyülekezet ma is itt tartja istentiszteleteit. A templom azóta is profán – nem egyházi, de nem is templomépülethez méltó – cé-

A pesti szlovák templom harangja Szügyön

A szügyi evangélikus templom

lokot szolgál. Mivel a bérház eltakarja, a budapestiek közül rendkívül kevesen tudnak a létezéséről.

A bérház kapuján az udvarba lépve tárul elénk a templom műemléki és építészeti igényességet mellőző, szemet bántó toldásokkal szabdalt, düledező, romos épülete. Égbetörő tornyának tetején aranyozott kereszt hirdeti eredeti szakrális funkcióját.

Megmaradt nagyharangja 1965-ben a Nógrád megyei Szügy település evangélikus templomának tornyába került, mivel a szügyiek 253 kg-os, 1925-ben *Seltenhofer Frigyes* Fiai soproni műhelyében öntött

Az eredeti öntöttvas járom (harangfelfüggesztés)

harangját a II. világháborúban elrekkvirálták. A szügyi evangélikus torony harangtörténeti szempontból kuriózum, ugyanis a 20. század világháborús rekkvirálásai ellenére három történelmi (20. századinál korábbi) öntvénynek ad helyet. Közülük a legkisebb a 16. században készült, a legrégebbi evangélikus harang Magyarországon. Az 1200 kg-os, 132,5 cm alsó átmérőjű, d1 alaphangú nagyharang pedig a pesti szlovák evangélikusok megmaradt zengő emléke. A harangöntőre jellemző, rendkívül szép, plasztikus díszítéssel látták el. Szlovák nyelvű felirata ezt jelenti: „Isten dicsőségére! Az ÚR házába megyünk! Zsoltár 122.v.1. E harangot a pesti szlovák evangélikus templomnak adományozta az Augsburg család *Walser Ferenc* harangöntő munkája alapján Pesten 1869. évben.” Domborműve Jézust ábrázolja a Gecsemáné-kertben, fölötté az őt biztató angyal. Ez ugyanaz a kép, amely a pesti szlovák evangélikus templom oltárán is látható volt. Az oltárkép *Than Mór* alkotása 1867-ből, ma a dunaegyházi evangélikus templomban látható, a Rákóczi úti templom eladását követően oda került.

Az öntvény harangtörténeti szempontból is rendkívül érdekes alkotás, mivel az 1860-as években történt magyar „harangreform” idején készült. A reform lényege, hogy míg régebben a harangokat füles koronával látták el, az 1860-as években egyre több magyar harangöntő áttért az úgynevezett tárcsás korona alkalmazására, amely lehetővé tette, hogy a harangot időnként elforgassák, és így az ütő máshol üsse az ütőgyűrűt, ily módon megnövelhető lett a harangok élettartama.

Az egyik legfontosabb harangtartozék a felfüggesztés, az úgynevezett járom, amely a kilengést biztosítja. A pesti szlovákság Szügyön őrzött öntvénye *Pozdech József* pesti lakatos mester által szabadalmazott, öntöttvasból készült, állítható csapágyszélességű, homokcsapágyakkal ellátott jármon függ.

E harang közel 100 éves budapesti szolgálata alatt többször reprezentatív célok is szolgált, már csak azért is, mert a Deák téri evangélikus templom tornyát 1875-ben statikai okok miatt lebontották, harangjait a szlovákiai Szmrecsányba szállították, így a pesti evangélikusság örömét és gyászát sokszor a Rákóczi úti szlovák templom harangjai hirdették. A Keleti pályaudvar közelsége miatt a Budapestre érkezőket is köszöntötte. Ez a harang siratta *Kossuthot* holtteste Budapestre érkezésekor, és megszólalt *Munkácsy Mihály* temetése alkalmával is. Napjainkban pedig Szügyön hirdeti a pesti szlovák evangélikusság emlékét. ●

VERSLÁB • VERSLÁB • VERSLÁB • VERSLÁB

Závada Péter

(Akkezdet Phiai)

BUDAPESMÓD

(részlet)

Budapest füstös nappalim,
ahova talpig fáradtan
érek haza aznap is,
ha éppen otthon maradtam.

Budapest a dús század.
A Duna a mosolyod,
ha fürdéskor a duschbad
épp az ajkadon csorog.

Budapest az önmarcang,
a hídvám és a sarc.
Egy elmemélyi néma hang.
Egy arc nélküli arc.

Ha szélesebb lenne,
lehetne gyúrópad.
Rajta tricepszezne
egész Európa.

Budapest az éjszaka:
egy lehordott zsúrnadrág.
Épp hogy egy kissé szakadt.
Épp hogy túl nagy rád.

Tömény szoknyaköltemény.
Klasszikus, de kortárs.
A konformizmus kosztümén
Pest a mélydekoltázs.

Budapest izzadt, sós ing
csak úgy behányva
Európa shopping
papírzacskójába.

Pánik és malteregő.
Kís szájszéli komplexus.
Egy kifosztott Tesco
polcán hagyott konzervhús.

Pest: erkélyen disznót vágni.
Lakótelep, terasz, kiskád.
Hogy tavasszal a Kosztolányin
virágzanak a rasszisták.

A ROVATOT SZERKESZTI: KIRSCHNER PÉTER

GÓRCSÓ ÉS TÁGASSÁG,
JUTALOMJÁTÉK FORMÁJÁBAN

Török András

Másfél évvel az Ybl bicentenáriumi év lezárulta után megjelent egy több tekintetben különleges könyv, amelynek csak a tárgya világos (a 19. század meghatározó magyar építésze), de se fókusza, se célja nem magától értetődő. Műfaja az építészettörténet, az urbanisztika és a gyakorlati műemlékvédelem határvidékén keresendő.

Ez a könyv tizenkét jelentős Ybl Miklós épületet vesz górcső alá, amelyek mind a Nemzeti Múzeum közelében épültek – nyolc épület a szűken vett Palotanegyedben, három a negyedet határoló út vonal belvárosi oldalán épült, egyetlen ház (Vámház körút 15.) pedig a közelben, a Ferencváros peremén áll.

Ez a könyv voltaképpen az „Ybl-épületsorok az Unger-háztól a Kálvin térig” című két évvel ezelőtt megjelent alapos jegyzetekkel ellátott tudós kiadvány folytatása. Ahogy az egyik szerző, Hidvégi Violetta írja a bevezetőben: „Megfordultak az arányok; a szöveg visszahúzódtott és a látvány lett a főszereplő. Két művészeti ágat kapcsoltunk össze: az építészetet és a fényképezést. Két korszakot: a XIX. és a XXI. századot. A XIX. század meghatározó építésze, Ybl Miklós és a korszak kiemelkedő városfényképésze, Klösz György munkáit állítottuk párba. Hozzájuk csatlakozott napjaink fényképésze, Sebestyén László, aki egyaránt használja a modern kor digitális fényképezőgépét, de a nagy elődhöz hasonló eljárással is készít felvételeket. Klösz munkái nem sokkal átadásuk után ábrázolják Ybl épületeit, míg Sebestyén László képein azt láthatjuk, milyenné váltak az eltelt közel másfél évszázadban. Jól sáfárcodtunk-e a ránk bízott építészeti hagyatékkal, vagy méltatlannak bizonyultunk rá.”

Hidvégi Violetta szakmai pályafutásának javát Ybl Miklós bűvöletében töltötte. A bicentenárium idejére már a végére ért a csaknem hater darabos tervtár digitalizálási projektjének, amely ma már interneten keresztül is hozzáférhető. Ez már a harmadik Ybl könyv, amit részben ő jegyez. Van köztük szakkönyv, van átfogó népszerűsítő könyv, és itt van ez a munka, amely műfaját tekintve is saját találmány. Már a jól megválasztott cím („Áthallások”) is ezt sugallja: a szerzőket a múlt és a jelen egyszerre érdekli. Egyszerre tartják fontosnak az emlékállítás gesztusát (három épület már elpusztult – helyükön, ezt kijelenthetjük a szerzők helyett, méltatlan épületek állnak) és a „bevésést” – és nem csak a város története iránt érdeklődő egyre szélesebb közönség számára, hanem a külföldi kutatókra is gondoltak. Ez a népszerűsítő könyv a címlaptól a mutatóig, minden részletre kiterjedően magyar, német és angol nyelvű. Talán nem korai a BFL kiadványai között egy lassan kirajzolódó kvázi-sorozatról beszélni (azonos méret, többnyelvűség, hajlam a forrásközlésekre – de szellemi sokszínűség, sokfajta design.)

A könyv két nagy részre tagolódik: I. Írások, II. Részletek. Az első részben a levéltáros szerző (levéltárosok között az egyik legjobb kolumnista, a népszerűsítő között az egyik leg tudósabb személy) egyenként sorra veszi a 12 tárgyalat épületet. Már a címeivel is elbájolja és marasztalja az olvasóit – ezzel a szerző célja az lehetett, hogy olvasásra – neadjisten vásárlásra – sarkallja a felületes könyvesbolti lapozgatókat. Nagy kedvencem: „A hétgyermekes özvegyasszony otthona: Pálffy Pálné grófnő palotája 1867-1869.” A szövegek minden lényeges tudnivalót tartalmaznak, stílusuk szerint a lexikoncikk sivárságán túl, a regényes helytörténetírásnál jóval innen járva. A szócikkek mellett eredeti Klösz képek, és Sebestyén László hasonló kameraállásból felvett analóg képei láthatók.

A II. rész hét alfejezetre oszlik: Alaprajzok / Homlokzatok / Nyílászárók / Lépcsők / Belső udvarok / Díszítő részletek / Berendezés. Az eredeti tervek mellé Sebestyén László digitális technikával készült színes felvételeit tördelték. A sok figyelemre méltó kép közül is kirírnak a bravúros lépcsőfelvételek: 128-129., 138., 145. oldalon.

Sebestyén Lászlót e hasábkokon dicsérni (mint a lap újraindulása óta állandó fotográfusát) nem illendő dolog. De lassanként Klösz Györgyhöz mérhető ambícióját (és munkabírását!) regisztrálni talán lehet. Meg sajnálkozni afelett, hogy hiányzik mögüle a Klösz nyomda nyújtotta anyagi biztonság – így a városon kívül mást is kell fényképeznie, hogy megélhetését biztosítsa.

Ennek a könyvnek vagy egy további társszerzője is: a grafikus *Juhász Veronika* (ő tervezte az erre a kiadványra a legkevésbé sem hasonlító, „A modern reneszánsz derült idomai” című Ybl könyvet is). Ez a terv szikár, szinte műszaki kiadvány rendjét idéző tipográfiát rendelt a szövegek és fotók mellé. Legnagyobb kedvencem a 4. oldalon található (az utolsó oldalon és a hátsó borítón kicsit változtatott formában megjelenő) körbe foglalt térképvázlat, a tárgyalat tizenkét épület jelmagyarázata. A kerek forma a mikroszkóp (a „górcső”) nézőkéjében feltárukt képet idézi. (Kiseb kedvenceim a mindig háromjegyű oldalszámok, az elpusztult épületeket jelző keresztek, a tartalomjegyzék oldalszámjai előtti nyilak.) De az egész terv nagyvonalú, elegáns, a lényegyet kiemelő, egyben egységes. Korszerű tipográfia felsőfokon.

Ne hagyjuk, hogy elsikkadjon az az öröndetes tény is, hogy az idén újra indult Városháza Kiadó is a kiadvány mellé állt, segítve a méltó megjelenést. Helyesen pozícionálja magát, ha úgy érzi, hogy ilyesmi is a dolga, nem csak az önálló dicsőség kívívása. ●

Hidvégi Violetta – Sebestyén László: Áthallások. Ybl a Palota-negyedben (Budapest Főváros Levéltára – Városháza Kiadó, 2016. Tervezte Juhász Katalin. Kiadók Dr. Kenyeres István és Csomós Miklós. 204 oldal, ára 3 900,-Ft

KÖNYVJELZŐ • KÖNYVJELZŐ • KÖNYVJELZŐ

**HEVESI LAJOS:
KARCKÉPEK AZ ORSZÁG
VÁROSÁBÓL**

Kortárs Kiadó

Hevesi Lajos újságíró az 1860-as, 70-es évek Pest-Budájáról (majd Budapestjéről) rajzolta meg humoros tárcáit, karcoképeit. A kisvárosokból nagyvárossá összeépülő fővárosnak azt az átmeneti kor-

szakát örökíti meg, amelyről kevés ismeretünk van, és nem is így gondoljuk el ükszüleink világát. Színes, szellemes, és minden élc ellenére is szeretettel teli leírás egy világáros bölcsődés koráról és annak figuráiról: a kofákról, koldusokról, baktarekról, tűzoltókról, magyarokról, zsidókról, rácokról, svábokról, keleti és nyugati vendégekről.

A szöveget *Saly Noémi* várostörténész több mint hétszáz jegyzete kíséri, utószóval, valamint sok korabeli illusztrációval.

Ára: 3 500 Ft**CSEPELY-KNORR LUCA:
BUDAPEST KÖZPARKÉPÍTÉ-
SZETÉNEK TÖRTÉNETE A KI-
ÉGYEZÉSTŐL AZ ELSŐ VILÁG-
HÁBORÚIG**

Budapest Főváros Levéltára

A gazdagon illusztrált, igényes kivitelezésű kötet Budapest kifejezetten közösségi célokra létesült parkjaival foglalkozik. A vizsgált korszak a dualizmus ideje, a közparkok születésének időszaka. Vizsgálatuk a 21. században különleges jelentőségű: a budapesti városszerkezet fejlődésének megértése, a közparképítészeti történetének ismerete ugyanis nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a jövő számára sikeres városépítési tervek szülessenek.

Ára: 3 900 Ft

Megvásárolható Budapest Főváros Levéltára titkárságán (1139 Budapest, Teve u. 3-5.)

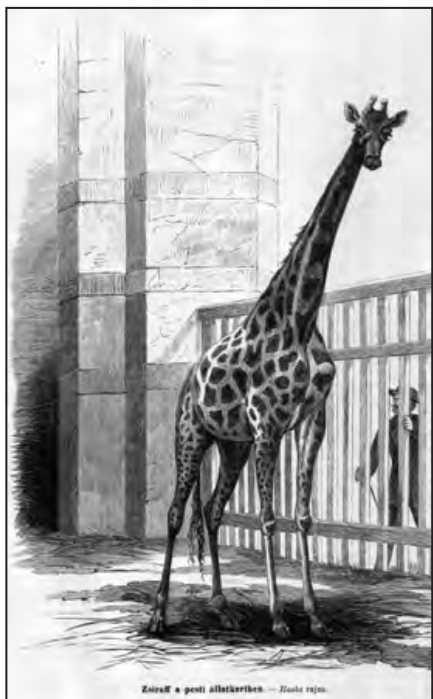
**PÁL KÁLMÁN:
SZÉCHENYI ISTVÁN**

Holnap Kiadó

Pál Kálmán fiataloknak szóló életrajzi írása friss szemlélettel mutatja be gróf *Széchenyi István* életét, fókuszba állítva nemzetépítő munkásságának fontosságát. *Széchenyi* állhatatos munkálkodása hazája felvirágoztatására nem csak máig élő és tanulságos példa a felnövekvő fiatal nemzedék előtt, de olyan kézzel fogható eredményeket hozott, mint a Lánchíd, a vasúthálózat vagy a Magyar Tudományos Akadémia. A remekül illusztrált, izgalmas képeskönyv igazi kaland az olvasónak.

Ára: 2 700 Ft

FOLTOS NYAKORJÁN ÉS A TÖBBIEK

Kiállítás a 150 éves Fővárosi Állat- és Növénykertről
Magyar Természettudományi Múzeum, 2016. október 30-ig

A Fővárosi Állat- és Növénykert a világ egyik legrégebbi állatkertje. Alapításának gondolata már a reformkorban, az 1820-as és 1830-as években is felmerült, de aztán a történelem viharai nem kedveztek a létrehozásának. Végül 1866. augusztus 9-én – 150 évvel ezelőtt – a déli harangszóra megnyithatta kapuit Magyarország első állatkertje. A 150 év alatt a puszta állatbemutató helye egy komplex intézménnyé alakult, mely kiveszi részét az oktatásból, természetvédelemből, tudományból és maradandó művészalkotásokat is rejt.

A Magyar Természettudományi Múzeum ebből a jeles alkalomból mutatja be a Foltos nyakorján és a többiek című kiállítását, melynek keretében hajdani, különböző korok látogatói között sétálhatunk és ismerhetjük meg a kert történetét, egy-egy régmúlt pillanatot. Hogyan szerezték be és szállították ide az állatokat? Hogyan gondozták és etették őket? Hogyan működik az állatkórház? Milyen szakmai kapcsolat van az Állatkert és a Magyar Természettudományi Múzeum között? Hogyan illeszkedik a Fővárosi Állatkert az állatkerti világhálózatba? Milyen szerepet tölt be a nemzetközi fajmentő programokban és az oktatásban? Mindezekre fény derül a kiállításban. Jöjjenek velünk és nézzék kicsit más szemmel, más szemszögből az Állatkertet! ●

MODIGLIANI

Életmű-kiállítás

Magyar Nemzeti Galéria, 2016. október 2-ig

A nagyszabású tárlat szobrokon, festményeken és rajzokon keresztül mutatja be *Amedeo Modigliani* (1884–1920) életművének főbb korszakait és stilisztikai fordulatait, a kortársakhoz fűződő kapcsolatát. A Modigliani életét övező mítoszok, az árveréseken elért rekordárak gyakran elterelik a figyelmet az alkotó valódi művészi teljesítményéről. Egészen pontosan arról, hogy Modigliani úgy vált az európai modernizmus egyik legfontosabb mesterévé, hogy valójában soha nem tért el a klasszikus műfajoktól és a klasszikus formálistól. A kiállításon látható szobrok, portrék és aktok öt nagyobb szekcióba csoportosítva mutatják be az egyéni utat járó művész munkásságának sokrétűségét. A több mint nyolcvan alkotást felvonultató kiállításra a világ több nagy múzeuma és magángyűjteménye kölcsönzött műveket. ●

Amedeo Modigliani:
Fiatallány ingben, 1918
© Albertina, Bécs –
Batliner gyűjtemény

TÖREKÝ FERENC ALKALMAZOTT GRAFIKÁI

Időszaki kiállítás Óbudán

Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, 2016. augusztus 21-ig

Töreký Ferenc 1922. november 17-én született a Zala megyei Nemesvitan. Pedagógiát és pszichológiát tanult 1942-ig, majd 1947-ig tanított. 1946-ban felvételt nyert a budapesti Képzőművészeti Akadémiára, ahol 1952-ben diplomázott grafikusművészként. Munkássága az alkalmazott grafika, vagy mai néven a tervezőgrafika teljes területére kiterjedt. Kezdetben kulturális plakátokat, gazdasági és termékkiallításokat tervezett és kivitelezett. Száznál többre tehető azoknak a bel- és külföldi vásároknak, kiállításoknak, termékbemutatóknak a száma, melyek látványát, alaphangulatát, információját, üzenetét *Töreký Ferenc* tervezte és valósította meg. ●

INGYEN ELVIHETŐ RÉGI FOLYÓIRATSZÁMOK!

A Budapest folyóirat 2010–2014. évi évfolyamaiból vannak megmaradt lapszámaink.

A lapok átvehetőek szeptember 1-től szeptember 30-ig a kiadónál (Summa Artium, 1054 Budapest, Honvéd utca 3.) hétköznapokon 9 és 16 óra között.

Amennyiben konkrétan keres bizonyos lapszámokat, kérem, vegye fel a kapcsolatot a kiadóval telefonon:

06 1 318 3938, hogy ellenőrizzük, a keresett szám megvan-e.

A lapokat postázni - a postaköltségekre való tekintettel - sajnos nem áll módunkban.

GYÓGYÍR HÁZASPÁROKNAK

Zappe László

Szabályos kocka lenne a szentendrei Városháza udvarán *Znamenák István* díszlete, ha éppen a fele, hat lapjából három nem hiányozna. Ráadásul az egyik, nem létező élével fordul a nézők felé. Ennyi kifordítás, elferdítés mindenképpen kijár ennek a játéktérnek – egy pszichológus rendelőjében vagyunk ugyanis. Pontosabban kukkolunk bele. Egy házaspár életének intimitásai. Ezt egyébként előre tudhatjuk, elárulja a cím: *Párterápia*.

A szerző egyáltalán nem ismeretlen a magyar olvasók és nézők számára. *Daniel Glattauer* 1960-ban Bécsben született. Pedagógiából és művészettörténelemből szerzett diplomát, dolgozott pincérként, majd a *Die Presse* osztrák napilapnál volt szerkesztő, 1989 óta a *Der Standard* munkatársa. Néhány könyve (Gyógyír északi szélre, A hetedik hullám, Örök-ké tiéd) megjelent magyarul, a Gyógyír északi szélre színpadi változata is nagy sikert aratott *Fullajtár Andrea* és *Őze Áron* előadásában, *Göttinger Pál* rendezésében, Orlai produkcióban.

Daniel Glattauer ügyes író, pontosan tudja, mi kell az olvasónak (illetve ezúttal a nézőnek). Ebben a művében viszont láthatja saját magát, élete legmindennapiabb eseményeit, problémáit, amelyekkel naponta találkozunk, amelyeken óránként bosszankodik – és

amelyekkel színpadon szívesebben találkozunk, mint a valóságban. Bár ott is hamar átsiklik felettük. Átlagos esetben legalábbis. De néha nem. Ilyenkor jöhet a döglött párkapcsolatok hiénája, a pszichológus, a terapeuta, aki vájkkal a lelkekben és segítséget ígér, megfigyel, feltár, ráébreszt. Tanácsot nemigen ad. És Glattauer még bécsi író is, ha tehát *Párterápiáról* van szó, rögtön az eszünkbe juthat Freud, még akkor is, ha az osztrák fővárosban született és divatba jött pszichoanalízisnek Amerikában lett igazi hazája. És Glattauer darabjának is annyi köze van hozzá, mint bármely lélektanoskodó kóklerségnek. Persze azt, hogy Glattauer szimpla szélhámosnak vagy a testet öltött sátánnak gondolja-e hősét, azt döntse el a néző vagy a színész, aki játssza.

Ezúttal a kitűnő *Mészáros Máté*. No meg a rendező, ha kedve van ennyi szellemi erőfeszítéshez egy nyári móka-bóka alkalmából. Ám *Znamenáktól* ezt mindenképpen elvárnám. Abból, amit Szentendrén, a Városháza udvarán látam, arra gondolok, hogy az időnként sátánoskodó kókler mellett döntöttek. Vagy éppen fordítva. Egy ördögien rafinált pasas játssza meg magát mindenfélnek. Egyebek közt léleklátó tudornak. Meg különböző hókuszpókuszokkal, kiagyalt szerepjátékokkal próbálkozó, sze-

rencsétlenkedő kísérletezőnek. A történet minderre ad alapot. A lélekgyógyász ugyanis valóban beugratja áldozatait, illetve bocsánat: pácienseit. A szünet után, miután az első részben minden próbálkozása kudarcot vallott, lepattant a házaspárról, hol a férfi közönye, hol az asszony túlbuzgalma következtében, eljuttassa nekik, hogy éppen most, amíg nekik próbálna segíteni, az ő eszményinek gondolt házassága omlik össze. A válságban lévő házaspár meg természetesen nagy egyetértésben próbál segíteni rajta. Teljes, tökéletes összhangról tesznek tanúságot. Ennyi a gyógymód. A számtalan hétköznapi probléma, amit korábban egymás fejébe vágtak, és ami miatt a további együttélést szinte elképzelhetetlennek gondolták, hirtelen eltűnik, elillan, köddé válik, pontosan tudják, hogy milyen jelentéktelen, pitiáner, felfújott dolgokról van szó. Ezzel ugyan maga a darab is kipukkad, mint egy szappanbuborék. *Balla Eszter* és *Debreczeny Csaba* rutinosan játssza el a házastársi rutint. Az asszony kicsit túlfűtött, szenvedélyes, érzelmes, a férfi kissé fád, racionális, munkamániás. A pszichológushoz is egy kerek tokba zárt tervrajzzal érkezik, amelyet a szünetben ki is akaszt a falra. Nyilván a rendelés szünetében is dolgozott (vagy legalábbis szándékában állt).

A nyári produkció, nem hal meg a nyárral: a *Párterápiát* augusztusban az Óbudai társaskörben is játsszák, ősszel pedig a Belvárosi Színházban is bemutatja az Orlai Produkciós Iroda. ●

ÉTKEZÉSI ÍRÓ

És végül

szöveg: Jolsvai András, fotó: Sebestyén László

Ne reménykedjenek, még nem a sorozat ér véget, csak arról fogunk ma beszélni, mivel szokás, kell, lehet befejezni egy étkezést.

Az ilyesmi persze idő-, hely- és kor-, sőt divatfüggő, egy valamirevaló lucullusi lakomát a jó rómaiak például semmivel sem fejeztek be, mert éppen az volt a lényege, hogy sosem érhetett véget: amikor a résztvevők már egy falatot sem tudtak lenyelni, a bevált módon, egy pávatoll segítségével ismét szabaddá tették a gyomrukat, és folytatódhatott az összejövétel, melynek megannyi fontos célja között nem szerepelt, hogy bárki is jóllakjon a végén.

Jobb középkori étkezések általában főúri esküvőkbe, fényes ceremóniákba, hét hátra szóló békekötésekbe torkolltak (melyek jobbára a következő étkezésig tartottak csupán). Városszéli fogadóknak meg az volt a szokás, hogy a derék lovagok, amikor már ettek-ittak kedvükre, a végén, csak hogy lemozogják a vacsorát, vidáman kardéltre hányták egymást, aztán az életben maradtak békésen iszogattak tovább – a részletekért tessék például *Dumas* úrhoz fordulni, aki nemcsak jeles író volt, a

régi idők és szokások nagy ismerője, hanem igazi gourmet is, nem véletlen, hogy a szakácskönyvét tartotta a legfontosabb művének. (És ha már Dumas: legkedvesebb jelenetem A három testőrből az, ahogyan Planchet pénz nélkül bort szerez a gazdáinak: kér egy butélia fehérét, azt visszaadja, kér helyette vöröset, s peckesen távozna. A kocsmáros persze felszólítja a fizetésre. „Miért fizetném ki, adtam helyette egy üveg fehérét!” – mondja a leleményes szolga. „De hát a fehérét se fizette ki!” – így a kocsmáros. „Miért fizetném ki, hisz nem ittam meg!”)

De ne kóboroljunk ily távoli korokba! Minálunk az elmúlt évszázadban közeposztálytól felfelé úgy ért véget az étkezés, hogy a férfiak elvonultak a szivarszobába (efféle nemcsak nagypolgári lakásokban, kastélyokban volt fellelhető, de elegánsabb éttermekben és klubokban, kaszinókban is – igaz, utóbbiakban fölösleges volt a nemek közötti megkülönböztetés, hiszen csak az egyik volt érdekelt), a nők pedig a bonbonos tálak közelében fejezték be az estét. A huszadik század második fele a

demokratizálódás jegyében telt, a szivarból cigaretta lett, s abból nők, férfiak, egyaránt kivették a részüket. Közben persze kávé, előtte desszert, ahogy illik.

A kilencvenes évek új szeleket hoztak a gasztronómiában is, hozzánk is megérkezett az étkezést záró sajt divatja. A franciáknál, olaszoknál, hollandoknál persze sok száz éves divat ez, érvek is szólnak mellette, vörösbor, sajt, dió, igen finom tud az lenni, csak megfelelő sajtok kellene hozzá. A trappista-eidami-hazai camembert szentháromság, amit a magyar éttermek (jobbára) kínáltak ebben a műfajban, nehezen tudta volna megszerettetni magát. Mindenesetre a sajtvég sokáig tartotta magát a sznoboknál, mára viszont csak azokon a helyeken maradt meg, ahol tényleg minőségi sajtokat kínálnak.

Úgyhogy nálunk újabban megint visszatért a desszert az étlapok végére. Csak sajnós a cukrászok nem tértek vissza a vendéglők konyháiba. Pedig ott a helyük! (Emlékszik még valaki, micsoda töltött almát, kecskeméti barackpudingot lehetett kapni a nyolcvanas években a Vigadó (egyébként önkiszolgáló!) éttermében? Így aztán minálunk vagy olyan desszert van, amit a szakács is meg tud csinálni (császármorzsa, túrógombóc), vagy, ami még rosszabb, jön az előre gyártott somlói, panna cotta és búntársaik.

Pedig a vacsorával is úgy áll a helyzet, mint egy tárcával, ha a vége jó, minden jó.

Na, minden jót! ●

WELLNESS AZ ÓKORBAN

Fürdő kultúra Aquincumban

Időszaki kiállítás, 2015.11.16–2016.11.16.

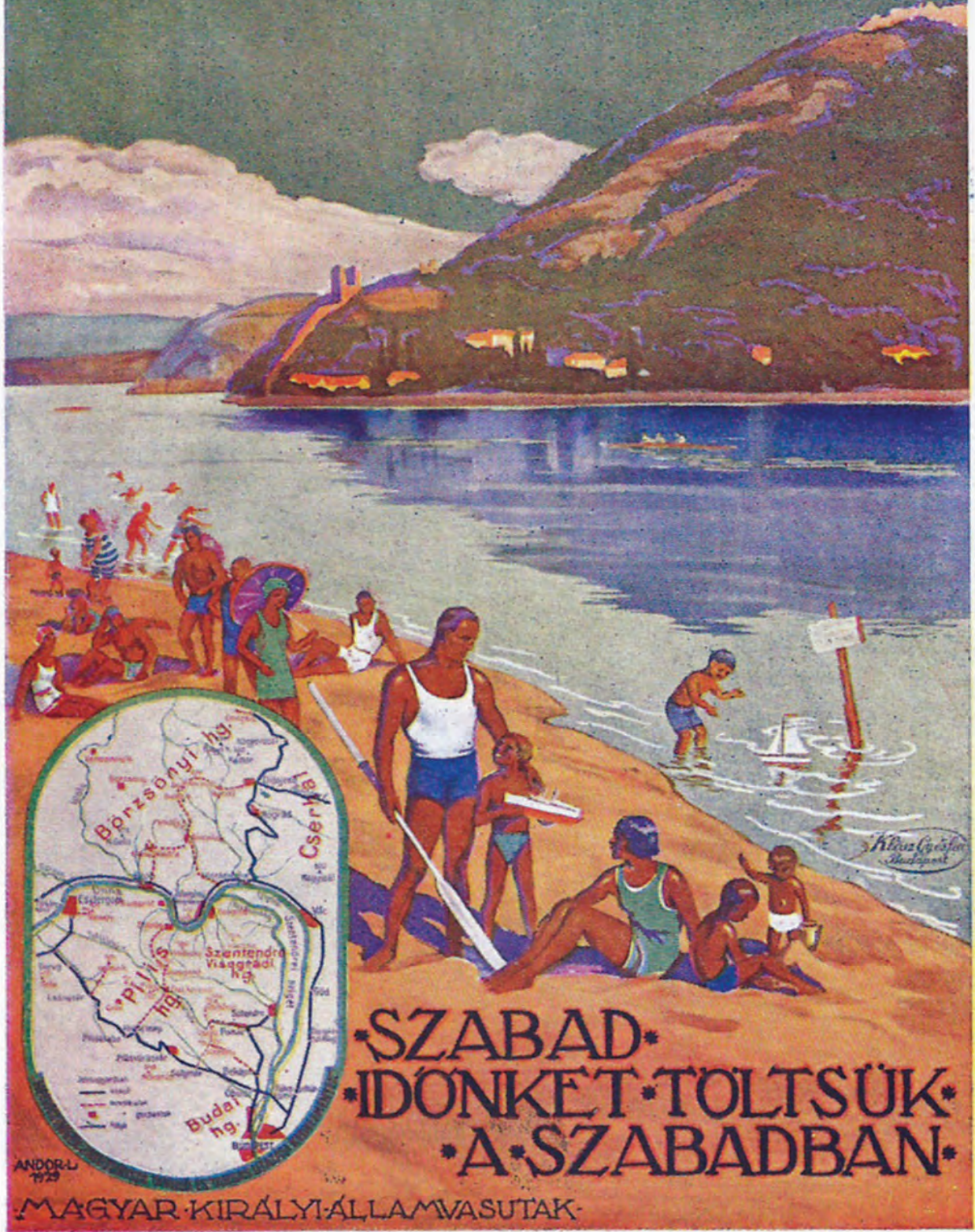
AQUINCUMI MÚZEUM

Budapest, III. ker., Szentendrei út 135.

www.aquincum.hu

BUDAPEST-KÖRNYÉKE

ANDORLJ
1929

SZABAD
IDŐNKET TOLTSÜK
A SZABADBAN

MAGYAR KIRÁLYI ÁLLAMVASUTAK

